

MİHAİL ÇAKIR

BESARABİYALİ GAGAUZLARIN İSTORİYASI

PROFESÖR
MİHAİL ÇAKIR

Besarabiâlâ Gagauzlarân İstorieasâ

ISTORIA GAGAUZILOR DIN BASARABIA

Original in Russian
by Mihail Ciachir

Translated into English by Mihail Ciachir
© 1998 by Mihail Ciachir

MIHAIL ÇAKIR

BESARABİYALİ GAGAUZLARIN
İSTORİYASI

АРХИВ
СТЕПАНА КУРОГЛО

Kişinöv - 2005

CZU 94(=512.165)(478)

C 12

**Bu kiyadı hazırlamaa hem basmaa yardımcı oldu
Gagauziyanın Ticaret (Komertiya) hem İndustriya Odası,
Başkan - Petri Mihayloviç Paşalı**

**Şindiki gagauz orfografik kurallarına uydurdu
Petri Çebotar**

Resimci Petri Vlah

Descrierea CIP a Camerei Naşionale a Cărtii
Çakir, Mihail

Besarabiyalı gagauzların istoriyası / Mihail Çakir. - Ch.: Elena-
V.I., 2005. - 52 p.

ISBN 9975-9863-0-7

1000 ex.

94(=512.165)(478)

ISBN 9975-9863-0-7

Mihail Mihayloviç Çakir

9.05.(27.04.)1861—8.09.1938

GAGAUZ MİLLİ ARHİVİ

No

3809

«CENTRUL DE CERCETĂRI
ȘTIINȚIFICE AL GAGAUZIEI»

**НИЦ ГАГАУЗИИ
ИМ. М.В. МАРУНЕВИЧ**

YAZI ÜZÜ

Besarabiyalı gagauzlar çok kerä beni teklif ettilär, ki bän yazayım gagauzların istoriyasını: “Kimdir gagauzlar, nesoy senseledändir, kimdir onnarın senselä başı, neredä yaşamışlar, netürlü ömür geçirmişlär, nicä yaşêêrlar, netürlü adetleri var” h. b. Bän çalıştım yapayım gagauzların yalvarmasını, topladım läüzımnı materialları (maddeleri), yazdım gagauzların istoriyasını romınca hem tiparladım jurnalda “Viața Basarabiei” din Chișinău, an. 1933 și 1934. Şindi dä tiparlêêrim gagauzların istoriyasını gagauz dilindä (gagauzça), ki gagauzlar ii bilsinnär gagauzların istoriyasını.

*Profesor protoierey
Mihail Çakir*

Kişinöv, 1934

GAGAUZLARIN BAŞLANTISI, ASLI KÖKÜ, SENSELÄ SOYU

Nicä Basarabiyada, ölä dä Dobrucada var çok küü, çok erleşmä, neredä yaşêêrlar sade gagauzlar. Gagauzlar hererdä tutêrlar hristiyan dinini, zerä onnar ortodoks hristiyan olup ii dinni, religiyalıklı, diyanetli insannardır. Gagauzlar lafederlär pak türkçä, ölä, nicä lafedärmişlär eski zamannarda cümlä insannar, angıları çekilmiş türk halkından, türk soyundan. Gagauzların dili, lafı taa aslı türkçädir, taa paktır osmannı türklerin dilindän, zerä osmannılar çok laf, çok söz almışlar farsizlerdän hem araplardan.

Şindiyadak dünnäa istoriyası göstermeer, netürlü insan-nar gagauzlar, nesoy senselädir, kimdir gagauzların senselä başı (ataları), neredän onnar gelmişlär Basarabiyaya hem Dobrucaya, neredä yaşamışlar baştan-başa. Gagauzlarda yok ne literatura, ne yazı, ne yazılı kiyatlar. Şindiyadak gagauzlar yazmamışlar gagauzların istoriyasını.

Bu sebeptän, ki açalım dey hem bulalım dey gagauzların istoriyasını, läüzım bakalım, ne söleer gagauzlar için gagauzların sözüyeti hem dä başka halkların sözüyetleri hem dä onnarın yazıcıları, hem dä onnarı kullanıp yazalım gagauzların istoriyasını.

İlkin bakalım, ne deerlär, ne yazêrlar gagauzlar için başka halkların üürenmiş yazıcıları evelki zamandan şindiyadak.

1. Doktor *İreçek Konstantin İosifin oolu*, universitet profesoru olup Pragada, Çehiya memleketindä, yılın 1878 yazdı *Bulgarların istoriyasını*, neredä yazêr gagauzlar için ştä ne:

“Şindiki gagauzların başlantısı (istoriyası) karannıklıdır. Gagauzlar yaşêêrlar Varnanın dolayında hem dä Kara Denizin limannarında. Kimisi deerlär hem sanêrlar, ki gagauzlar

kumannarın (uzların, oguzların) evlatlarıdır, angıların dili hakikat türk dilinin soyundandır (491 yapr.). İreçek yazêr, ki Hammer (istorik) söleer, ki urumnar (greklâr) 1223 yılında baaşlamışlar Dobrucada İzeddinä, selcukların sultanına, toprak hem ki ozaman göçülük yapmışlar, geçmişlâr Küçük Aziyadan - Anadoldan Dobrucaya 12 000 türk familiyası arabalarinnan. Selcuklar, türk-selcuklar, taşırlarmış ad: *uzlar*, *guzlar*, (rom. *uzii*, *guzii*). Ölä deerlârmış selcuklara araplar hem dä osmannı türklâr. Onnarın beyi, padişaaıymış Şalitikded. Şalitikdedin mezarını olur görmää Babadagta şindi dä.

İreçek yazêr, ki olamaz, ki gagauzlar çıksınar bu selcukların arasından, zerä onnar pek tez, pek kısa vakıttan sora, selcuklar Dobrucadan geçmişlâr yurtlanmışlar Kırıma (Kırıma) hem dä Kıpçak kırlarına. Bunun için başka kitaplarda yazılmêêr hiç bişey (Hammer der Gold. Horde Pest. 1840. 176-180).

Bulgarların istoriyasında İreçek yazêr kumannar için, ki onnar ensemişlâr peçenegleri hem dä daatmışlar onnarı. Kumannarın kimisi taşıyarmışlar ad: *uzlar*, *oguzlar*. Ruslar kumannara deerlârmış *polovft*. İreçek kumannar için yazêr çok hem gösterer onnarın yaşamasını, zanaatlarını, adetlerini. Kumannarın dili için İreçek yazêr, ki 1066 yılda 60 000 (altmış bin) kuman (uz, oguz) geçmişleâr Tunayı (Tuna deresinin suyunu) hem dä daalmışlar Bulgariya içindä, etişip Elladaya-dak, kumannarın çoyu kayıp olmuş cenk edip bulgarlarlan hem peçeneğlârlân hem çoyu ölüm bulmuşlar bulaşık (salgın) hastalıklardan. Kumannarın (uzların) kalanı erleşmişlâr Makedoniyada (271-272 yapr.).

2. *İ. Nistor*, Cernauți Universitetin şannı profesoru, ani Romın Akademiyasının azasıdır, kendi kitabında «Basarabıyanın istoriyasında» (Cernauți, 1923) gagauzlar için yazêr: «Gagauzlar yaşarlarmış Dobrucada etişik Varnayadak. Oradan onnar kalkınmışlar, geçmişlâr Tunayı hem dä erleşmişlâr

Bucakta, Besarabiyada, neredä düzmüşlär küülerini yannaşık bulgarlarlan. Rus zaabitleri vermişlär onnara çok toprak, ani kalmış boş tatarların çıkmasından sora. Gagauzlar, peçeneg-kuman-türk soyundandır, onnar kabul etmişlär hristiyan religiyasını (dinini), ama korumuşlar, tutmuşlar türk dilini, millet dilini, taa pak osmannı türklerin dilindän (286-287 yapr.).

3. *D. Grigoroviç*, profesör Odessa Universitetindän, yazdı 1870 yılda gazetada «Novorossiyskiy Telegraf» № 39 hem 40, ki gagauzlar kumannarın (polovtıların) evlatları, ani erleşmişlär Bulgariyada XI-XII ebedtä hem orada kabul etmişlär hristiyanlık.

4. *İoan Ştefanov İvanov* kitabında «Bulgarlar Rusiyadan hem bulgarlar Bulgariya memleketindän (1894) yazêr: «Gagauzlar pak bulgarlar, angıları kaybetmişlär bulgar millet dilini hem geçmişlär türk dilinä.

5. *Brokgauz* hem *Efron* Enşikopedikli söz kitabında yazêrlar, ki gagauzlar türklenmiş bulgarmuş.

6. Bulgar yazıcısı *İov Titorov* kitabında «Bulgarlar Basarabiyada», ani tiparlanmış Sofiya kasabada (1905), yazêr, ki gagauzlar bulgarmuş, bulgar senselesindän.

7. Hepsindän taa çok bilmäk verer gagauzlar için rus yazıcısı etnograf *V. A. Moşkov*, ani 20 yıl haliz biyan etti, üürendi gagauzların istoriyasını hem yaşamasını, dolaştı, denedi, gördü gagauz küülerini Basarabiyada, Dobrucada, Bulgariyada hem başka erlerdä, topladı gagauzların çalgılarını, masallarını, adetlerini hem hertürlü işlerini hem yazdı haliz monografiya hem dä çok yazı gagauzlar için.

Bakalım, ne yazêr gagauzlar için rus yazıcısı Moşkov kitabında «Gagauzlar Bender sancaandan» (Moskova, 1900). Oyazêr: «İstoriya bulêr gagauzları» Kara Denizin günbatusının kenarında. En taa üülen tarafında bulunêr bir büyük gagauz küüyü, ani deniler *Akdere Kap-Emon*. Ama Akderekä yaşayan

gagauzlar göstererlär kendilerini, ki onnar türklenmiş urumnardır. Viliat, neredä yaşêêrlar sade urumnanmış gagauzlar, tutêr Varna kasabanın podişlerini, Balçık kasabasını hem dä Kap-Kaliakra semtini (sancak). Ama bulgarlanmış gagauzlar yaşêêrlar Providiysk sancaanda. Burada genç gagauzlar heptän bulgarlanmış (bulgar olmuşlar), lafederlär bulgarca, ama ihtär gagauzlar lafederlär bulgarca karışık türk laflarınan. Günduusu tarafında olan küüdä, ani deniler Voevodaköy, gagauzlar lafederlär pak türkçä hem tutêrlar hristiyan dinini islää.

Gagauzlar yaşêêrlar Silistrada hem Silistranın dolayında. Gagauzlar yaşêêrlar Dobrucada hem Basarabiyada. Pek zor annamaa buralarda gagauzların sayısını hem açık göstermää, nekadar gagauz yaşêêr bu erlerdä, zerä gagauzların kimisi göstererlär kendilerini, ki onnar diil gagauz, ama türklenmiş bulgardır, başkaları sa göstererlär kendilerini, ki onnar türklenmiş urumdur. Gagauzlar bu erlerdä zanaatlanêrlar hayvancılıklan, çiftçiliklän, baa dikmäklän, başçivancılıklan, balıkçılıklan hem başka türlü zanaatlan. Hepsi gagauzlar hakikat ii hristiyanıdır. Gagauzların lafetmäk dili türk dilidir, benzeer osmanı türklerin dilinä, ama gagauzlar bilmeerlär osmanı türklerin literaturasını hem dä onnarın yazılarını. Gagauzların kliselerindä slujbalar yapılmêêrlar gagauzça, ama urumca eki dä slavänca. Gagauzların şkolalarında uşaklar üürenerlär bulgarca Provadiya hem Silistranın sancaklarında, ama Varna hem Balçık sancaklarında üürenerlär urumca.

Bulgarların hem urumnarın arasında olêr çok duşmannık gagauzlar için, zerä bulgarlar savaşêrlar gagauzları kendisinä çekmää hem dä onnarı bulgarlamaa, ama urumnar da çalışêrlar gagauzları kendi tarafına çekmää hem dä onnarı urumnamaa. Onuştan gagauzların kimisi bulgarofil, bulgarların hatırına bakêrlar, başkaları sa grekofil, bakêrlar urumnarın

hatarına. Gagauzlar geçmiřlär Tunayı, Tuna suyunu, hem gelmiřlär Basarabiyaya bulgarlardan ileri hem göstermiřlär kendilerini, ki onnar türklenmiş bulgarlardır.

Makar ki yıradan ii görüner hem gösteriler, angı adam gagauzdur, ama ofiial gagauzlar yazıya girdilär, ki onnar bulgardır, ani lafederlär türkçä.

şindiyadak Basarabiyada gagauzlar yazılêlar bulgar sayısında, ki onnar türklenmiş bulgardır. şindi Romuniyanın zaabitleri isteerlär aıka koymaa, haliz kimdir gagauzlar hem nekadar haliz gagauz bulunê Romuniyada. Onuştan tez bile-necek, nekadar gagauz var.

Etnograf Moşkov gösterer, ki gagauzlar erleřmiřlär Basarabiyada, Bucakta, hem dâ düzmüřlär 15 büyük koloniya (küüyü) Bender sancaanda:

1) Avdarma, 2) Bauri, 3) Beşalma, 4) Beşgöz, 5) Gaydar, 6) Coltay, 7) Dezgincä, 8) Kazayakliya, 9) Kiriet-Lunga, 10) Başköy (Kirsov), 11) Komrat, 12) Kongaz, 13) Tomay, 14) adır-Lunga, 15) ok-Maydan.

İsmail (hem Kahul) sancaanda – 10 koloniya (küüyü): 1) Bolboki, 2) Volkaneşi, 3) Eniköy, 4) Etuliya, 5) Karakurt (1/2), 6) Kurci, 7) Staro-Troyan (Eski Troyan), 8) Tabak, 9) Taşbunar (1/2), 10) işmeköy.

Akkerman sancaanda gagauzlar düzmüřlär 5 büyük koloniya (küüyü): 1) Aleksandrovka (Satılık-Hacı), 2) Dimitrovka, 3) Kubey (1/2), Bolgariyka, 5) Tatar-Kopçak.

Basarabiyalı gagauzların baş koloniyasıdır, en şannı küüyüdür Komrat. O bir kasabadır, neredä yapıê çok komer-tiya – alış-veriş. İnsan Komratta taa gezilmiş, taa şivilizat. Komratta bulunê 1878 yıldan gimnaziya çocuklar için hem gimnaziya kızlar için, çok şkolalar uşaklar için, spital, doktorlar, poşta, telegraf, Daava kesicisi, Daava divanı, notariat, bank hem başka faydalı iřlär. Moşkov bulê, ki Basarabiyada

bulunêr 60.000 haliz gagauz. Moşkov yazêr, ki gagauzlar reli-giyalıklı, inannı, diyanetli insandır, çalışkan, çevik, yarar, doo-ruluklu, uzlu, yazlaşıklı, ikramnı hem musaafirci insandır.

Gagauzlar cumlä koloniyalarında (kütülerindä) düzmüşlär, yapmışlar taştan gözäl klisä. Komratta yapmışlar 2 büyük klisä.

Etnograf Moşkov yazêr: «Gösterdiktän sora, ne erlerdä yaşêêrlar gagauzlar, şindi läüzım geçelim onnarın baş senselesinä hem gösterelim, kimdir gagauzlar, nesoy halk. Gagauz-ların baş senselesi için, onnarın soyu için biz bileriz 2 gipoteza, iki sanmak: 1) birinci gipoteza, ki gagauzlar türklenmiş bul-gardır, hem 2) ikinci gipoteza, ki gagauzlar kumannarın (uzla-rın, oguzların) eki dâ polovtıların evlatlarıdır, angılarını daat-mışlar tatarlar-mongollar, açan onnar gelmişlär Aziyadan. Şindiki vakıt bulunêr temelli sade bir gipoteza, bir sanmak, ki gagauzlar çekilerlär kumannardan (polovtılardan), angı-larına deerlärmiş *uzlar, oguzlar*.

Bu gipotezayı, ki gagauzlar çekilerlär kumannardan (uz-lardan, oguzlardan) onnarın evlatları gibi temelleştirir en ilkin bulgar yazıcısı Ministr Slaveykov, ondan sora ceh yazı-cısı K. İreçek. İreçek bu sebeptän getirir, gösterir çok aslılık, çok istoriya nişanı, geografiya nişanı, dil nişannarını, ki temel-letsin gipotezayı, ki gagauzlar kumannarın, uzların, oguzların evlatlarıdır, zerä onnardan, onnarın soyundan çekilerlär. İre-çek eski Bulgariyanın istoriyasının nişannarınnan açık göste-rer, ki türk halkları, türk senseleleri hem kuman senseleleri çok işlemişlär Bulgariya memleketindä çok ileri osmannı türklerden. Türk halkları tutmuşlar, almışlar ölä büyük pay bulgarların istoriyasında, bulgarların memleketindä, ki Bul-gar padişaalında bir bütün padişah dinastiyası türk (turko-man) soyundanmış. İreçek bulêr Bulgariyada çok insan adlarını, çok laap, ani çekilerlär kumannardan (uzlardan, oguzlardan).

İrecek karşılaştırêr gagauz dilini kuman dilinnän hem dä gagauz laflarını (sözlerini) kumannarın laflarinnän (sözlerinnän) hem bulêr çok benzeyiş, ki onnar bir soydandır, bir köktändir.

Gagauzolog Moşkov kayıl olêr İreçekin gipotezasınnan, ki gagauzlar çekilerlär türk soyundan, türk senselesindän, uzlardan eki dä oguzlardan, ama diil kumannardan. Moşkov gösterer çok istoriya nişanı, geografiya nişanı hem dil nişanarını, angılarından açık görüner, ki kumannar tatar senselesindän çekilerlär, ama uzlar, oguzlar, türk senselesindän çekilerlär. Moşkov açık gösterer, ki uzlar, oguzlar haliz türk halıdır, onnar yaşarmışlar eski Rusiyada, hem ruslar onnara deyärmişlär *torki, turki oguzı* hem dä *karakalpaki*.

Etnolog Moşkov gösterer, ki türklär *oguzlar, uzlar* gelmişlär Rusiya kırlarına Aziyanın ortasından Orhon taraflarından, neredäymiş cümlä türklerin duuma eri, baş senseleleri.

8. Orientalist profesör *Golubovskiy* gösterer, nicä yaşarmışlar *uzlar, oguzlar* Aziyada, nicä geçmişlär Ural sularını hem erleşmişlär Volga hem Don sularının (derelerin) arasında, neredä yaşarlarmış uslu. Ruslar başlamış *uzları, oguzları* tanımaa 985 yıldan, açan onnar ruslarla yapmışlar ilkinke baalantı hem uzlaşmak, hem *uzlar (torklar)* yardım vermişlär Ay Vladimirä Kievın Beyinä (Knäzinä) onun uruşlarında, cenklerinde bulgarlarla, ani yaşarmışlar Volgada.

Şannı profesör *Golubovskiy* yazêr, ki *uzlar (oguzlar)* uzluklu, uslu, barışmaklı halkmış, yapmazmışlar zorbalık, haydutluk, haramnık, soymak (...).

Uzlar, oguzlar zanaatlanarmışlar çiftçiliklän, koyunnuklan hem hergeleliklän hem çok dostluk hem alış-veriş yaparmışlar ruslarla. Onnar türk soyu olup hiç benzememişlär peçeneglerä, kumannara, polovçılara hem tatarlara, angıları tatar soyundanmış. Açan Aziyadan gelmişlär *kumannar, polovçılar* hem da urmuşlar *uzların, oguzların* üstünä, onnar çekilmişlär

Turla hem Tuna semtlerinä hem dä 1064 yılda geçmişlär Tuna sularını hem erleşmişlär Bulgariyada hem dä Vizantiyada. *Uzların, oguzların* kimisi kalmuş Rusiyada, neredä kabul etmişlär hristiyanlık. Onnarın episkopu varmuş. Oguzlara ruslar deyärmiş: *torki, uzi, karakalpaki (çornıye kolpaki)*, çünkü taşıyarmışlar kara kalpak. Ama açan *uzların, oguzların, torkların* üstünä urmuşlar tatarlar (1224), ozaman onnar da geçmişlär Tunayı hem dä erleşmişlär Dobrucada... Ştä ne söleer eski istoriya gagauzlar için hem dä o halklar için, angılarından çekilerlär gagauzlar. Onnar için yazêr eski yazıcı da Nestor letopiseț onun yıllık yazılarında.

1931 yılda Yaş kasabasının jurnalında «Viața Românească» yazıcı Şt. Georgescu yazdı bir yazı gagauzların senselä başları için (yapr. 336-336), neredä gösterer birkaç gipoteza gagauzların senselä başları için.

1) Birinci gipoteza, ki gagauzlar grek-urumdur, karamanudur hem gelmişlär Küçük Aziyadan, Karamaniyadan hem da ki unutmışlar, kaybetmişlär grek (urum) dilini hem da edenmişlär türk dilini. Bu gipotezayı kaavilesin deyni, Georgescu gösterer bir argument gibi Ştefan Gerlatinin saatlıını, angısı yaşarmış İstambolda 1556-1578 yıllarda hem dä yazmış, ki gagauzlar grek (urum) senselesindändir, (grek) urumdur, ama kabul etmişlär türk dilini; kendi grek dilini unutmışlar.

2) İkinci gipotezayı getirmişlär englezlär (anglıçannar) St. Clair hem Charls A. Brophy, angıları çok vakit yaşamışlar Balkannarda. Onnar deerlär, yazêrlar, ki gagauzlar çıkmışlar Balkannardan, romınnardan, greklerdän (urumnardan) hem italyannardan, angıları katışmışlar türk soyunnar hem dä türklenmişlär Venețian epohasında.

Yazıcı Canitz bulêr, yazêr, ki gagauzlar grek (urum) soyundan, ani unutmışlar grek dilini, ana dilini, hem edenmişlär türk dilini.

3) Üçüncü gipotezayı gösterer Petko R. Slaveykov, bulgarların nazırı, ani ministr olup, çok dokument, çok yazılı kiyat açarmış, hem onnarı baktıktan sora yazêr, ki gagauzlar çekilerlâr peçeneglerin soyundan hem kumannarın soyundan, onnarın evlatlarından.

4) İstörük çeh İreçek yazêr hem bulêr, ki gagauzlar diil bulgar soyundan, diil grek soyundan, diil romın soyundan, zerâ onnar çok başkalanêrlar onnardan hem dâ hiç benzâ-meerlâr onnara ne tabeetlerinnân, ne dâ simasınnan. İreçek bulêr hem yazêr, ki gagauzlar türk halkıdır, ani erleşmiş Bulgariya içindâ taa eski zaman vakıtlarında hem dâ orada kabul etmişlâr hristiyanlık o vakıt, açan osmanı türklâr taa gelmemişlârmiş Evropaya. İreçek taa yazêr hem söleer gagauzlar için onnarı, neleri söleer Slaveykov, ki gagauzlar kumannarın evlatları (soyu) hem dâ hiç kabul etmeer gipotezayı, ki gagauzlar çıkmışlar, duumuşlar bulgarlardan, greklêrdân eki dâ romınnardan. Bunnarı söleyip Georgescu taa yazêr, ki gagauzlar ii hristiyanlıdır, hristiyan fanatik, ani hristiyanlık dini için hazır versinnâr ömürünü. Gagauzlar çok leventlik, çok pelivannık göstermişlâr cenktâ 1877 yılında hem dâ çok buuşmuşlar çerkeslêrlân hem başıbozuklarlan. «Georgescu taa yazêr, ki gagauzlar pek musaafirci insan». Georgescunun yazılarından açık görüner, ki gagauzlar diil ne bulgar, ne grek, ne romın soyundan, ama onnar çekilerlâr kumannardan, uzlardan, oguzlardan türk soyundan, nicâ söleerlâr Slaveykov hem İreçek.

Son vakıtlarda nekadar Rusiyada, okadar da Romaniyada hem Bulgariyada yapıldı üürenmiş anketalar hem dâ yazılar, görgülâr gagauzlar için, onnarın soyu için h.b.... hem ştä gazeta yazıcısı G. Lungulescu gazetada «Universul» (№ 106, aprilin 21, yıl 1934) pek paalı hem dâ pek faydalı bilmeklik verdi gagauzlar için yazılıkta, ani deniler: «Gagauzların padi-

şahlı». Bu yazılık temellerini o almış bulgar profesörün Afanasie Manoffun yazılı bilişindän. Bu çok okumuş, bilgiçli hem şannı profesör Afanasie Manoff (Atanas Manov) pek käämil bulmuş, açmış, ne senseledän çekiler *emir bey Dobrotiç*, ani beylik (padişahlık) etmiş Küçük Skifiyanın semtlerindä 1354-1383 yılların arasında hem dä ondan provinçiya – viliyat Dobruca kabul etmiş ad «Dobruca».

Bu profesörün bilişini tiparlamış gazeta «Messenger d' Athenes» (№ 3700, fevralın 24, yıl 1934) hem dä tiparlamış Atenanın Vizantiyalı bilgiçli Meydan yazılarında, ani deniler «Epitiris» (bak 7-nci kitabı).

Bulgar profesörü Manoff yazısında «Kimdir gagauzlar» yazêr: «Kara Denizin günbatısının kenarlarında Balkan bayır-larından taa Tunanın aazlarında (Varnada, Balçıkta, Kavarnada) hem Basarabiyada hem dä Bulgariyanın viliyatlarında Tunanın uzunnuunda hem dä Adrianopolun dolayında yaşêrlar gagauzlar, angıları bir vakıt bir büyük halkmış. Onnarın haliz ana dili – türk dilidir. Gagauzlar tutêrlar hristiyanı ortodoks dini hem dä bulunêrlar greko-ortodoks Klisesindä. Makar ki greklär, urumnar, bulgarlar hem ruslar çok çalıştırlar hem savaştılar onnarı urumnamaa, bulgarlamaa hem ruslamaa, kendinä benzetmää, döndürmää, ama gagauzlar kalmışlar gagauz hem korumuşlar şindiyadak kendi senselesini, kendi dilini, kendi adetlerini hem tabeetlerini, angılarını kabul etmişlär atalarından, senselä başlarından.

İstoriya açık bilmeer o halkı, o insanı, ani Balkannarda taşıyêr ad «gagauz», hem dä onnar için yazmêr. Ama açan bilişä getirilmişlär gagauzların sözleri, adetleri, tabeetleri, dili, çalgıları, zanaatları hem dä bulunmuşlar onnarın yazıları Orhon deresinin kenar taşlarında, angılarını bulmuş hem dä okumaklını açmış türkolog Vilgelm Tomson, - ozaman açılmış, ki varmış bir maasuz halk, maasuz senselä, angısının

adıymış *türk-oguz*, *türk-uz*. Bu halktan, türk-oguzdan, çekilerlär gagauzlar. Profesör A. Manoff yazêr bu türk halkın istoriyasını hem dâ gösterer, ki *türk-oguz* halkın senselâ başıymış hem dâ dinastiya başıymış (temeli) Oguz-han. Oguz-hanın ölü-mündän sora kalmış 24 evlat, angıları, bey olup hem payedip bobasının padişahlını, bölmüşlär turk-oguz halkını 24 bölmeyä (grupaya). Bu 24 türk bölmelerindän git-gidä duumuş, çıkmış başka bolmelär (grupalar) hep türk senselesindän hem daalmışlar her tarafa, bu bölmelerin arasından çıkmışlar peçeneglär, uzlar, oguzlar, kumannar hem dâ başka adlan senselelär, angıları lafedärmış hep türkçä, hep bir dillän.

Türkolog rus yazıcısı Radlov istoriyasında yazêr, gösterer, ki bu türk senselelerin çoyu braamışlar Hina Turkestanını hem dâ daalmışlar, dökülmüşlär Ortakı Aziyanın içindä, Persiya içindä, Araviya hem dâ Küçük Aziyanın içindä: turk-uzlar, oguzlar, ani kapmışlar Araviyayı hem Palestinayı, araplardan kabul etmişlär ad *selcuk türkləri*. Türk-selcuklardan sora gelmiş Küçük Aziyaya Anadola, Araviyaya, Palestinaya bir eni bölmä türk hep o senseledän, angısı kabul etmiş ad (laap) onnarın dinastiya başından – Osman padişahtan, Osman sultandan *osmannı türklär*. Osmannı türklär, geçip Küçük Aziyadan Evropaya, zaptettilär cümlä Balkan padişahlıklarını, Balkan viliyatlarını. Başka türk senseleleri, ani taşırılmışlar ad: peçeneg, uz, uzotork, oguz, kuman (poloveţ), girmişlär Ortakı Aziyadan Evropaya başka taraftan, geçip Ural, Kayık sularını, kapmışlar, zapetmişlär Rusiyanın kırlarını.

1036 yılda kumannar urmuşlar tork-uzların, oguzların üstünä ölä, ki türk-uzlar, oguzlar çıkmışlar Volga hem Don semtlerindän hem dâ geçmişlär günbatısı taraflarına, neredä urulmuşlar peçeneglärin üstünä. Peçeneglär kalkmış türk-uzların üstünä cenklän. Bu cenklerdä üst almışlar, ensemişlär peçeneglari türk-uzlar (oguzlar) hem onnar kuumuşlar peçe-

negleri Tunayadak. Ozaman Torah-han geçmiş Tunayı hem d 80.000 peçeneg erleştirmiş Vizantiya padişahlında Silistra viliyatında hem da başka erlerd. 1064 yılda türk-uzlar, kaçıp kumannardan hem ruslardan, geçmişlâr Tunayı hem daalmışlar Salonik tarafında hem Greçiya iind. Türk-uzların bir bölmesi erleşmiş Tuna yanında Deli-Orman (Kadrilater) viliyatında. Türk-uzlar (oguzlar), ani kalmışlar Rusiyanın semtlerind hem taşırmışlar ad: kara-kalpak(lı), kabul etmişlr hristiyanlık, olmuşlar hristiyan ortodoks.

Açan 1224 yılda tatarlar-mongollar urmuşlar kumannarın hem rusların üstünü hem da ensemişlr onnarı, ozaman türk-uzlar (gagauzlar) kumannarlan barabar kaçmışlar Rusiya tarafından hem da geçmişlâr Tunayı hem etişmişlr Trakiya hem Makedoniya semtlerin, nered dzmşlr konak hem onnarın kimilerin urumnar deyrmiş: kumanişa, kumanavon, koman, kumanistron. Türk-uzların (gagauzların) birkaç bölmesi erleşmiş Kara Deniz hem Tunanın semtlerind Silistra, Mangaliya, Kavarna, Balçık, Varna viliyatlarında, nered onnara deerlrmiş: türk-uzlar, oguzlar-gagauz (gagauzlar).

Burada türk senselesi düzmüş bir padişahlık.

Profesor Manoff, okuyup bulgar Padişahın Asan II bulasını (fermanını), ani 1230 yılda verilmiş Raguzadan olan bezirgnner, buldu hem gösterdi, ki Balçık (Karbunaş) viliyatında erleşmişlâr türk senseleleri, hem bu viliyata deerlrmiş Karbunaşların viliyatı hem onnarın baş kasabasıymış - kasaba Karbunaş (Balçık).

Vizantiya, urum padişahları, türk-uzları (gagauzları), ani hristiyanmış, kabul edrmiş asker, asker-iin hem askerlerin gibi, vermiş uzlara-gagauzlara, hristiyanlara gibi, ii hak, bklk hem beylik.

Padişah Mihail 8 (VIII) Paleolog, ki birleştirsın dey hem kaavileştirsın dey hristiyan olan, türk olan senselelerini Tuna

boyunda, kayıtlı olmuş 1259 yılda yapılsın orada gagauz padişahlı hem ki Varna vilayetine gelsin Kaikauz İzzeddin, Anadolianın Sultanı, anasını mongollar tarafından düşürmüşler hem zorluklara koymuşlar.

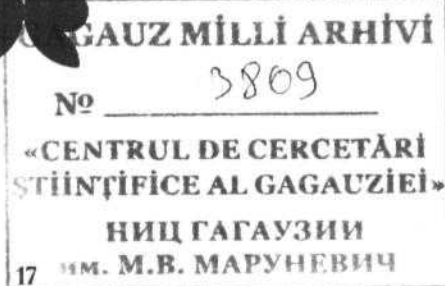
Mihail Padişahın kayıllını kabul edip, İzzeddin Kaikauz Sultan kendi adanarından hem anasından, anı hristiyan-kaymış, Vizantiyaya geçmiş.

Bir farsis yazısı - manuskript - *Oğuzname* (14 ebedtän), anı bulunmuş Vena bibliotekasında, gösterer, ki İzzeddin Bey saklı bırakmış Anadoliyayı hem da flotasından-gemilerinden geçmiş, gelmiş Varnaya.

Yazıcı Grigoraş yazêr, ki İzzeddin Varnadan teklif etmiş Padişahı Mihail 8, ki kabul etsin onu bir yardımcı gibi, ki o yardım versin ona karşı skiflere hem da kabul etsin toprak, vilayet, erleşmek için.

Açan İzzeddin adanarından, selcuklarından, erleşmiş Balçıkta Karbunaş vilayetinde, ozaman düzmüş orada bir beylik, padişahlık, eni padişahlık (gagauz padişahlı).

Sultan İzzeddin, Gagauz padişahlını düzdüktän sora 1263 yılda geçmiş Konstantinopolä Mihail padişahın yanına hem kendi erinä bırakmış paşa, vali, gubernator boba kardaşını Sari Saltuku (1263).

GAGAUZLARIN PADIŞAHLII

Vizantiya padişahın Mihail Paleologun istediinä görä hem kayıllına görä İzeddin Kayka(v)uz, Sultan, Anadol Sultannını braayıp, geçmiş Kavarna-Balçık (Karbunaş) viliyatına hem da orada yaşayan türk senselelerindän düzmüş bir eni padişahlık, angısı kabul etmiş ad Karbunaş padişahlı, Kavarna padişahlı. Burada ozaman yaşarmış çok gagauz türk senselesindän. Hem da gagauzlar hristiyanmış, tutarmış ortodoks religiyayı.

Konstantinopoldä olan Vizantiya Patriarhı, ki kaldırsın dey gagauzların eni padişahlın sanını hem saygısını, vermiş, yollamış gagauzlara bir arhiepiskop, ani olsun ekzarh Mitropolit eni padişahlıkta hem da yaşasın eni padişahlın baş kasabasında Kavarnada. Bu eni gagauz padişahlı tez vakıt erdä da, suda da (denizdä) kabul etmiş ölä kuvet, ki Kavarna padişahlı çok fayda hem yardım yapmış Vizantiya padişahına, açan gagauzların beyleriymiş Balik Bey hem Dobrotiç padişah.

Dobrotiç Bey, gagauzların padişahı, ölä şannıymiş hem käämilmiş herbir işinnän, ki onun padişahlına, onun adına vermişlär ad: Dobrotcä, Dobrojä eski ad erinä: Karbunnu Viliyat.

Bulgarlar söleerlär hem yazêrlar, ki Dobrotiç bulgarmış, bulgar senselesindän. Ama profesor Manoff dokumentlerdän buldu, ki Dobrotiç padişah türk soyundan çekiler, ki o türk senselesindändir. Manoff yazêr: «Açan Sari Saltuk ölmüş, onun erinä Karbunların padişahlında Bey olmuş, Baş olmuş Balik Bey, ani türk senselesindänmiş.

İstoriK Kantakuzen istoriyasında söleer, netürlü baalantı hem uzlaşmak Balik Bey yapmış Mihail Paleolog padişahın haliflerinnän. Manoff yazêr: Açan Padişahka Ana görmüş, ki onun kuvedi altında kalêr sade Konstantinopol kasabası, zerä hepsi kalan kasabalar geçmişlär Kantakuzenin tarafına, oza-

man o yollamış bir misiya, bir elcilik (elçilik - red.) Balika, ani Karbunikanın, Kavarnanın Beyimiş hem da Baliki teklif etmiş versin padişahıkaya yardım. Balık ii kabul etmiş padişahkanın adamnarını hem da yollamış ona yardım için kendi kardaşlarını Teodoru hem Dobrotiçi hem bin ayırma soldat.

Onnar ensemişlär cümlä kaleleri hem kasabaları Kara Denizin boyunda hem zorlamışlar onnarı atılsınar Kantakuzendän hem da geçsinnär Padişahkanın tarafına, onun eli altına. Padişahka Ana çok ikramnan hem çok şannan kabul etmiş Dobrotiçi, evlendirmiş onu Apokofkosun kızınnan hem da koymuş, yapmış Dobrotiçi generalisim urumnarın üstünä. Manoff yazêr: «Açan Balık Bey öldü, onun erinä Gagauz padişahlın tronunu kabul etti Dobrotiç (1354). Hem çünkü ki onun varmış baalantısı hem hısımnı Vizantiya (grek) padişahlınnan, kabul etmiş Monarh titlasını, padişah kuvedini, olmuş gagauzların padişahı Kavarna viliyatında, Kavarna padişahlında.

Dobrotiçin padişahlında gagauzların padişahlı olmuş kuvetli. Dobrotiç padişah, ani kabul etmiş selcukların flotasını (gemilerini), büülmüş hem da kaaviletmüş flotayı hem da kuvetlerini pek ii. Dobrotiçin padişahlında karbunaşlıların padişahlı (eski Küçük Skifiya) kabul etti ad: Dobrotçä, Dobrojä, padişah Dobrotiçin adına görä. Dobrotiç öldüynän, onu erinä padişah oldu onun oolu İvangos (eki dä İvanatos) - 1378. Ama İvangos olmuş gagauzların (oguzların) bitki, soncu padişahı, zerä Aziyadan geldi Bayazid I - Osmanın türklerin sultanı, ani (1383) gagauzların padişahlını ensedi hem da onu vasal yaptı, hem da onun padişahlını elinä aldı, ölä ki gagauzların padişahlı, ani kurulmuş Mihail (8) Paleolog padişahtan, bozulmuş heptän Bayazid Sultandan, yaşayıp sade 130 yıla yakın.

A. Manoff profesurun istoriya yazılarından çıkêrlar aşaa-daki çıkarmalar, kararlar:

1. Ki başlayıp 1036 yıldan türk uzlar, gagauzlar hem da başka senselelär türk soyundan: peçeneglär, kumannar hem türklär selcuklar yaşarmışlar Dobrocä içindä, eski Küçük Ski-fiyada, neredä 130 yıl bulunmuş haliz gagauz padişahlı.

2. Dobrotiçin padişahlı ortodoks türk senselesinin padişahlıymış hem da Balık Bey hem Dobrotiç padişah türk senselesindänmiş, turk soyundan, ama diil bulgar soyundan.

3. Ki gagauzlar çekilerlär haliz türk soyundan hem da ki eski vakıtlarda gagauzların kendi padişahlı varmış. Kavarna Balçık viliyatında, Dobrocada hem gagauzların en şannı padişahıymış Dobrotiç (1354-1378).

NEÇİN GAGAUZLARA DEERLÄR “GAGAUZ”, KİM VERMİŞ ONNARA BUTÜRLÜ AD HEM NEÇİN, HEM NEZAMAN?

Greklär, urumnar gagauzlara deerlär turkofon (türkçä lafedennär). Grek-turkofon nişannêr, ki gagauzlar türklenmiş urummuş, urumnar, ani lafederlär türkçä. Greklär-urumnar söleerlär, nicä onnar turkofon-gagauz olmuşlar. Razgelmiş, ki Küçük Aziyada, Anadolda yaşayan urumnar-greklär kalkınmışlar osmannı türklerin üstünä hem da yapmışlar revolütiya. Ozaman osmannı türklerin Sultanı azaplamuş onnarı, zeetä koymuş hem da vermiş izin, ferman, ki Anadol urumnarı (grekleri) hiç lafetmesinnär urumca, grek dilindä, ama sade türkçä. Bu izinä, bu fermana görä zaptiyalar deerlärmiş Anadol urumnarına: gagauz olsun, gagauz olasin, senin dilin uz olsun, padişahlık dili gibi, ki lafedäsiniz sade türkçä osmannıyca, kullanasınız sade padişahlık dilini osmannı viliyatlarında. Söz, laf “gagauz”, “gagan uz olsun” gösterer taa başka saygı (şan) da.

Açan osmannınarın zaptiyaları deerlärmiş kalkınmış urumnara revolütionarlara: “Gaga uz, gagan uz olsun” hem baarımış: “Bakın, gaga uz olsun, fodullanma, kaldırma gaganı, kafanı, burnunu yukarı, kalkınma, olma revolütionar. Kim gagauz olmazsa hem da türkçä lafetmäzsä, dilsiz kalacek”.

Herbir grek, urum Anadolda lafedärsä urumca, zaptiyalar keserlärmiş onun dilini. Ozamandan beeri Anadol urumnarı *turkofon*, *gagauz* olmuşlar hem da lafedirmişlar sade türkçä hem da unutmuşlar grek (urum) dilini, ana dilini, hem da türklenmişlär dil tarafından. Gagauzlar turkofonnar zordan geçmişlär, kaçmışlar Anadoldan hem erleşmişlär Varna, Dobroca viliyatlarında.

Hep bölä türlü legenda var bulgarlarda da, ama biraz başkalanêr. Bulgarlar deerlär, ki gagauzlar türklenmiş bulgar-mış, ani kaybetmişlär bulgar dilini hem da zordan edenmişlär türk dilini. Bulgar legendası söleer, ki bir vakıt Sultan izin vermiş, ki bulgarlar, ani yaşarmışlar Varna, Balçık, Dobroca viliyatlarında, hiç lafetmesinnär bulgarca, ama lafetsinnär sade türkcä, ki gagauzların dilleri uz olsun, padişahlık dili gibi türk dili olsun. Zaptiyalar deerlärmiş, baararlarmış bulgarlara: «Gaga uz ol, gagauz olasınız, türkcä lafedäsiniz, zerä ölä izin geldi sultandan, padişaktan, bu erlerdä bulgar dili işidilmesin: kim bulgarca lafedirsä, onun dili kesilecek». Bulgarlar, bu zoru görüp, vazgeçmişlär lafetmää bulgarca, bulgar dilini unutmuşlar hem da türk dilini edenmişlär hem gagauz olmuşlar.

Bölä söleer grek hem bulgar legendaları. Şindi bakalım, ne söleerlär üürenmiş adamnar, yazıcı profesörler, etnologlar, gagauzların adı için hem da onnarın dili için.

Rus Akademiyasının şannı profesoru V.V. Radlov hem da gagauzolog Moşkov bulêrlar, ki söz, ad gagauz yapılmış iki laftan: 1) *gaga* hem 2) *uz*. Türklerin bir halkı taşırılmış ad: **uz** hem **oguz**. Uzlara tatarlar deerlärmiş **oguz**, zerä onnar lafı **uz** okumêêrlar, ama **oguz**. Onuştan uzlara deerlär **oguz**.

Yazıcılar Radlov hem Moşkov bulêrlar *uzları*, *oguzları* türk soyu, türk senselesi, angısından çekilmiş başka türk bölmeleri hem herbiri kabul etmiş bölmä adı. Onnarın biri taşırılmış ad: *gaga*, *gagu*, *gogu*. Ama çünkü bu bölmä duumuş, çıkmış uzların senselesindän, kabul etmiş ad: **gagauz**. Profesör Manoff bulêr, ki gagauzlar kabul etmişlär ad *Oguz Handan*.

Sözüyet söleer, ki *Oguz (Uz) Handan* çekilmiş 24 bölmä türk soyu, zerä *Oguz (Uz) Hanın* varmış 24 oolu, 24 evladı, angıları *Oguz Hanın* ölüsündän sora payetmişlär *Oguzun* padişahlını, hem da onun soyundan çıkmış 24 *oguz (uz)* soyu, 24 *oguz (uz)* bölmesi, onnarın birisi kabul etmiş ad:

gagauz, başkaları: uz- bek, uz-sart, guz, oguz, sur uz, goz, guzi, sur-oguz, cum-uz...

Sart sözüyeti söleer, ki türk senselelerin biri kabul etmiş ad gagauz onuştan, ki o senselä, o türk bölmesi herkerä gagasını (aazını) uz tutarmış, döndürmüzmiş lafını, verdii sözüünü tutarmış ii.

Bu türk bölmesinä verilmiş ad: **uz, oguz** onuştan, ki o bölmenin insannarı, adamnarı gezärmişlär herkerä uzluklan, dooruluklan.

Bän gösterdim, ne söleer dünnää gagauzlar için hem da ne yazêrlar üürenmiş bilgiçlär, istoriklär, etnograflar, orientalistlär, yazıcılar.

Bän kırk yıl topladım material, bilgi, sormak gagauzlar için, kırk yıl dolaştım çok gagauz küüyü, aylarlan yaşadım Çadır-Lungada, Kiriyettä, Komratta, Avdarmada, Kazayakta, Tatar-Kopçakta hem hererdä ihtär gagauzlara, üürenmiş gagauzlara hem da hacılara, ani görmüşlär İerusalimi hem da aktarmışlar bütün türk memleketlerini, sordum gagauzlar için hem da cümlä gagauzlara sormak verdim:

1. Acaba gagauzlar bulgar soyundan mıdır, türklenmiş bulgar mıdır, nicä sanêrlar kimisi?

2. Acaba gagauzlar urum, grek senselesi midir, eki dä onnar turklenmiş urum mudur? Eki dä moldovan, romın senselesindän midir?

3. Acaba gagauzlar diil mi türk selcukların senselesindän eki dä osmannı türklerin senselesindän osmannı türk?

4. Acaba gagauzlar diil mi kumannarın, poloveţların evlatları?

5. Acaba gagauzlar çekilmeerlär mi uzlardan, oguzlardan, ani yaşamışlar Rusiya topraklarında hem da taşırmişlar ruslardan laap torki – türki – kara kalpaki?

6. Ne söleer gagauzlar için gagauz sözüyeti, gagauzların

sesi hem can duygusu? Nesoy halk gagauzlar?

7. Neçin gagauzlar Greçiyada hem Romaniyada, Moldovada turkofon göstermişlər kendilerini, urum, grek türklenmiş, Bulgariyada hem da Rusiyada, ki onnar bulgarmış türklenmiş, bulgar?

Bu sormaklara gagauzlar hererdä ştä ne cuvap verirlärdi:

1. Gagauzlar diildir grek, urum, grek-urum senselesindän, ama açan yaşarmışlar Greçiyada hem Romaniyada, Moldovada urumnarın hem fanariotların arasında, yaparmışlar politika, gösterirmişlər kendilerini, ki onnar turkofon, türklenmiş urum, ozaman urumnar hem da fanariotlu moldovannar ii kabul edärmişlər gagauzları, urumnarı gibi, ani kaybetmişlər urum dilini hem edenmişlər türk dilini zordan. Gagauzlar hiç benzämeerlär urumnara ne simasinnan, ne da adetlerinnän, ne da tabeetlerinnän, ne da karakterlän.

2. Gagauzlar diil turklenmiş bulgar, diil bulgar senselesindän. Gagauzlar hiç kabul etmeerlär lafı "bulgar", zerä onnar bulgarlara demeerlär "bulgar", ama deerlär: tukan, tukannar.

Razgeler, ki gagauz küülerindä bulunêr neredä-neredä birär bulgar (tukan), birär urum, ozaman onnara parmaklan göstererlär, ki ştä filan bulgar-tukandır; eki dä uurm-grektir. Bulunêr gagauzların arasında burär bulgar, tukan, eki dä urum, ani gagauzların arasında gagauzlanmış, ama bu iş siirektir.

Sözüyet söleer, ki Greçiya memleketlerindä çok gagauz urumnanmış – grek olmuş hem da Bulgariya memleketlerindä bulgarların arasında çok gagauz bulgar-tukan olmuş, bulgarlanmış, gagauz dilini unutmuş hem da bulgar dilinä geçmiş.

Basarabiyada gagauz küülerindä yaşêrlar pak haliz gagauzlar. Var küülär karışık, nicä: Başküü (Kirsov), Kubey, Tabak, Taşbunar, Bulgariyka, neredä gagauzlar hem bulgarlar yaşêrlar birerdä, yannaşık – ama orada onnar yaşêrlar başka-başka, ayırık, başkaca: bulgarlar yaşêrlar bulgar maalele-

rindä, gagauzlar - gagauz maalelerindä, herkez kendi adet-lerinä görä, kendi tabeetlerinä görä, hem da hiç bir gagauz deyämeer, ki o bulgar (tukan) dır.

Bir pek fikirli, görgülü hem zayıf, ihtär 80 yıllı gagauz avdarmadan Nikolay Kasım açık göstersiz dey, ki gagauzlar diil bulgar (tukan), yaptı bulgarların hem gagauzların karakteristikasını. Nikolay Kasım dedi: bän çok ii primarlık ettim, çok ii sudyalık yaptım volostiya tribunalında barabar bulgarlaran, çok dostum var bulgar hem ştä ne karakteristika bulgarlar için gösterdim.

«Tukannar bulgarlar prozalıklı insan, sert, sıkı, çetin, küsülü, dargını, birsuratlı, suuklu, tabannı-oturaklı, inat, zorlacıyı kıymetsiz, amelli, ama pek çok hesaplı, kantarlı, ekonomnu insan, hererdä fayda, kâr bakêr, paraya tamah. Var bir laf: eer bulgarın, tukanın elinä bir para (moneta) düşärsä, onu tukan elindän salvermäz, kaçırmaz. Tukannar, kapalıdır, saklılıklı, inannıksız karakterli, ama pek ii işçi, çok çalışkan insan, iş yapmak tarafından tukannar ilkinke halktır, ayık insandır, sarfoşluktan korunur, konuşmak sevmeer, konuşlara harcamêêr parasını, uyanıklı insan, açık gözlü, korunmaklı, herbir işi on kerä hesaplêêr hem ii annadıktan sora işi yapêr. Tukannar karılarını tutêrlar sıkı rejimdä. Karılar tukankalar işleerlär kırdä kocalarınnan barabar hem da evdä da yapêrlar herbir işi ölä, ki karılar dayma izmet ederlär kocalarına hem evlerinä izmetçi gibi. Tukannar giyinerlär başka türlü, tukanca, tukan rubalarını taşıyêrlar».

Avdarmalı dädü Kasım bulgarların karakteristikasını yaptıktan sora dedi.

«Şindi gösterelim gagauzların karakteristikasını. Gagauzlar religiyalıklı, diyanetli, ii dinni, inanmaklı, kurbannı, uzluklu, uslu, şayırılı hem duygulu insan. Açık, açık ürekli (içi-dışı birdir), kapaksız, gerçekli, ii ürekli, kıymetli, rahatlı,

kanaatlı (aazlan kanaat olêr), izmetli, kayıllıklı, uzlaşmaklı, barışmaklı, selemetli hem cömertli, ama ayıflanmaklı hem ateşli. Gagauzlar sofracılı, şenni, şennikli, ikramnı, musaafirci insan, sever konuşmak işlerini *hem da konuşmak için, kefyapmak için hiç acimêêr ne parasını, ne malını, ne da vakıdını*. Gagauzların sarfoşlanması, bekri olması büyük kusurdur. Sarfoşluu, bekriili hiç bilmezlardı evelki gagauzlar, ama şindiki gagauzlar bu fâna adeti edendilâr eni vakıtlarda hem götürerlâr kendilerini fukaaralaa, kısmetsizlää hem dâ kayıboluşa. Gagauzlar beygir sevici insan, ii gözâl beygir için hazır canını da versin gagauz. Gagauzlar pek kolay inanmaklıdır: inanêrlar herbir şamataya, herbir gürültüyä, herbir boş lafa hiç bir hesapsız, kimi kerä hiç fikirlänmeerlâr, düşünmeerlâr, gözlerini açmêêrlar bir iş yapacektan ileri hem dâ hesapsız yapêrlar onanrı, neleri yapmuş ahmak insannar, bozuk adamnar. Ştä bakın: son cenktän sora gagauz küülerinä başladı gelmäâ bozuk dinni baptistlâr, adventistlâr, dinsiz hem allahsız komunistlâr, angıları çalışêrlar gagauzların dinini bozmaa, gagauzları da bozuk dinä çekmäâ, dinsiz yapmaa.

Gagauzların kimisi hiç bir hesapsız başladılar ana-boba dinini braamaa, dooru hristiyanların ortodoks religiyasını atmaa, İuda gibi, Hristozun kruçasını satmaa, atmaa, hem dâ baptist, adventist, sektant olmaa... Ahmak gagauzların ortasında başlayacak bulunmaa ölä fikirsiz adamnar, ani hiç bir hesapsız olaceklar komunist ateist, allahsız yabancı. Hesapsızlık gagauzların kusuru, kısmetsizliidir, belasıdır. Evelki gagauzlar hesaplıydılar, korunaklıydılar, herbir adama inanmazdı, herbir iş için çok hesap, çok danış yaparmışlar, hem dâ ihtârların hem dâ popazların nasaatlarını seslârmiş. Gagauzlar karıların ikramını bakêrlar taa ii bulgarlardan. Gagauzlar karılarını koyêrlar yapsınnar sade ev işlerini, kira yollêêrlar onnarı sade zor vakıtlarda, açan etişmeer adam eli. Gagauzlar

başkalanêrlar bulgarlardan ruba tarafından da, giyim tarafından: onnar giyinerlär başka türlü, taşıyêrlar başka türlü ruba, diil nicä bulgarlar. Bu izmet tä gösterer, ki gagauzlar diil bulgar.

Avdarmalı dädu Nikolay Kasım gösterdi bir inandırmak kiyadı, çertifikat, ani verilmiş Avdarmalı gagauzlara logofetli boyardan Baluştan, açan onnar 1820 çıkmışlar Baluşun moşiyasından Oraktan, neredä onnar yaşamışlar yakın 50 yıl. Baluş yazêr, ki oraklı gagauzlar uz insan, dooruluklu, uslu, zanaatlı, ii neetli, musaafirci, yolcuları kabul ederlär bir hısrını gibi, çalışkan, barışmaklı, ii insan, korunêr sarfoşluktan, kavgadan, herbir fenalıktan. Orak hem Çadır küülerindä gagauzların arasında 50 yıl içindä olmadı ne hırsızlık, ne soymak, ne haramlık ne dä öldürmök, kannık.

Hep butürlü inandırmak kiyadı çadırlı gagauzlar da kabul etmişlär logofetli boyardan Baluştan (Balş), açan onnar çıkmışlar Baluşun moşiyasından eski Çadırdan, neredä yaşamışlar gagauzlar yakın 50 yıl. Bu evelki paalı kiyattan görüner, ne ii insanmış evelki gagauzlar».

Açan avdarmalı dädu Kasım bunnarı söledi, dedi: «Yukardaki karakteristikadan açık görüner, ki gagauzlar hem bulgarlar diil hep bir soy insan – onnar biri-birindän başkalanêrlar hem dä benzämeerlär ne karakterlän, ne dä adetlerinnän, ne dä tabeetlerinnän. Gagauzlar diil bulgar, onnar türk soyundan».

3. Gagauzlar türk soyundan, ama diil türk selcuklardan, zerä türk selcuklar, angılarını İzeddin Kalkavuz. Sultan geçirmiş Anadoldan Kavarna-Varna viliyatına, yaşamışlar gagauzlarlan barabar gagauzların padişahlında yakın 100 yıl magometan olup, ama açan osmanı türklerin sultanı Bayazid I (1383) bozmuş gagauzların padişahlını Dobrocada, türk selcuklarını çoyunu erleştirmiş tatarların arasında Kırmıda, kalanını da geçirmiş geeri Anadola, ama gagauzları, ani

hristiyanmış, sultan Bayazid brakmış Dobrocada.

4. Gagauzlar diil kumannuların (poloveçlerin) soyundan, zerä nicä bildirer hem yazêr orientalist Kera Kuun hem akademik doktor Radlov hem dâ gagauzolog-etnolog Moşkov, «kumannar tatar soyundanmış, kıpçak tatarlardan hem dâ lafedärmişlär kıpçak tatarların dilinnän».

Kumannarlan barabar yaşarmışlar türklär uzlar, oguzlar, angılardan çekilerlär gagauzlar.

5. Gagauzlar diil ne urum grek, ne bulgar, ne dâ romın, ne dâ rus, ne dâ türk selcuk, ne dâ kuman, ama türk soyu, çekilerlär evelki türk uzlardan, türk oguzlardan, nicä gösterdilär yazıcılar profesor İreçek, Moşkov, akademik Radlov hem dâ profesor Manoff, ki gagauzlar türk soyundandır. Moskovdan mitropolit Makariy söleer, ki gagauzlar haliz türk soyundan.

40 yıl misionarlık etmiş Ortakı Aziyada türk senselelerin (halkların) arasında hem pek ii biler cümlä türk hem tatar dillerini, türk hem tatar söyleyişlerini, söz (dil) konuşmaklarını.

Mitropolit Makariy 1907 yılda musaafirlää geldi Kişnofa arhiepiskopa Vladimirä, eski dostuna Aziya misiyasından.

Açan o geldi Kişnofa, havezlendi bilsin, nesoy halklar, nesoy insannar yaşêêrlar Basarabiyada. Arhiepiskop Vladimir Aziyanın Eski misionerı saydı gösterdi cümlä insannarı, ani yaşêêrlar Basarabiyada. Ozaman mitropolit Makariy dedi «Bän tanıyêrim sayılmış insannarı, ama tanımêêrim, nesoy insandır gagauzlar, onnarı görmedim hem onnarın dilini işitmedim. Olmaz mı göreyim gagauzları hem dâ işideyim eki dâ okuyım onnarın sözlerini. Mitropolit Makariya gösterildi birkaç gagauz, verildi ona dua kitabı hem Evangeliya gagauzça. Mitropolit Makariy baktı onnarı islää, okudu da dedi: «Gagauz dili pak türk dili, haliz türk dili, pek ii benzeer türk uygurların dilinä, ani yaşêêrlar şindi Aziyanın Altay bayırlarında hem dâ türklärä, ani yaşêêrlar Orhon derenin

suları boyunda. Altayın uygurları hem Orhon deresinin türkleri cümlä türklerin baş senselesidir, onnar lefederlär gagauzlar gibi. Gagauzlar da türk senselesidir, lafederlär ölä, nicä türklär lafedärmiş bin yıl geeri eski türkçä. İstoriya söleer, ki çok türk senselesi geçmiş Aziyadan Rusiya viliyatlarına, neredän kaçmışlar Tunanın öbür kenarına, açan onnarın üstünä urmuşlar tatarlar-mongollar. Bunnarın içindä gagauzlar da bulunmuşlardır. Mitropolit Makariy pek sevindi, açan işitti, ki gagauzlar dooru inannı hristiyan, religiyalıklı, diyanetli, hem dä dedi, aslı türklär ii ürekli insan, açık ürekli, uzluklu, musaafirci insan, onnardan çıkêr herkerä ii hristiyan. Mitropolit Makariy buldu, ki dua kitabı, dualar hem Evangeliya pek islää, pek dooru hem kolay, annayışlı talmaçlanmış gagauzça, pak türkçä. Mitropolit pek şaştı, ki inanın simvolu talmaçlanmış çok taa islää hem taa annaşıklı, nekadar Kazan Akademiyasının talmaçlaması, hem dä aldı bir kitap gagauz dualarınnan, ki göstersiz profesörlere Moskvada hem Kazanda.

Mitropolit Makariy buldu, ki gagauzların dili haliz türk dili hem ki gagauzlar türk senselesi, türk soyudur.

Mitropolit Makariy dedi, ki uzlar için, oguzlar için, torklar (türklär) için, yazmışlar eski yazıcılar: letopiseş Nestor, istorik rus Karamzin, urum grek yazıcısı istorik Bagränorodnuy hem dä arap yazıcıları İstahri hem İbi-Hankai. Mitropolit Makariy söledi, ki sade Ortakı Aziyada varmış 24 türk senselesi, baş türk halkları, angılardan git-gidä duumuş başka türk bölmeleri, angıları daalmış Aziya içindä hem Evropa içindä hem dä çoyu onnardan araplanmış, persiyannanmış, ruslanmış, bulgarlanmış, urumnanmış, romınnanmış, madyarlanmış hem dökülmüş büyük halkların içinä. Gagauzolog Moşkov, ani gezmiş hem kendi gözlerinnän görmüş gagauzların cümlä küülerini Bulgariyada, Greşiyada, Dobrucada, Romaniyada, Basarabiyada, Rusiyada, bulmuş hem yazêr, ki gagauzlar diil

ne bulgar, ne urum (grek), ne romın, ne dâ rus soyundan, ama türk uzların, oguzların soyundan hem dâ ki çok gagauz Vizantiyada urumnarın, greklerin arasında urum olmuş, Bulgariyada bulgar olmuş, Romaniyada romın olmuş.

Pek siirek razgelmiş, ki urum eki dâ romın (moldovan), eki dâ rus gagauz olmuş gagauz küüyündä, gagauzların arasında.

Gagauzlar sormakta söleerlär, ki onnar diil bulgar, diil urum, diil rus, diil romın, diil osmannı türk, ama açan geler vakıt yazmaa kiyada onun soyunu, senselesini, gagauzlar deerlär bulgarların hem rusların arasında, ki onnar türklenmiş bulgar, urumnarın hem romınnarın arasında deerlär, ki onnar türklenmiş urum (grek), türkofon.

Gagauzlar evelki vakıttan üürenmişlär politika yapmaa: bulgarların arasında hem rusların arasında göstermää, ki onnar bulgar, ki bu sebeptän bulgarlar hem ruslar onnarı taa ii kabul etsinnär. Urumnarın arasında hem moldovannarın, romınnarın arasında gösterirmişlär kendilerini urum, grek eki dâ romın, ki urum zaabitleri hem moldovan-romın zaabitleri (fanariotlar) ii kabul etsinnär gagauzları. Başka halklar ii kabul edärmış gagauzları, zerä onnar yımışaklıklan, uzlaşmaklıklan, kayıllıklan, barışmaklıklan, uzluklan gezärmış. Gagauzların karakteri, adetleri, tabeetleri hem sözüyeti, can duygusu söleer, ki gagauzlar türk senselesi hem dâ onnarın dili haliz türk dili. En şannı yazıcılar açık göstererlär, ki gagauzlar çekilerlär türk uzlardan, oguzlardan, haliz türk senselesindän.

GAGAUZLARIN ERLEŞMESİ BASARABİYADA (BUCAKTA)

Tatarların-mongolların urmaklarından sora (1234) gagauzlar büyük bölmeylän erleşmişlär Tunanın saa kenarlarında hem dä Kara Denizin günbatısının kenarlarında Varna, Kavarna, Balçık, Silistra viliyatında hem dä bir gagauz padişahlık kurmuşlar Dobrucada hem edenmişlär bir şannı padişah Dobrotiç, angısı yaşarmuş gagauzların baş kasabasında Kavarnada. Bayazid I, osmannı türklerin sultanı (1383), gagauzların padişahlını bozmuş, gagauzların padişahını İvangosu, Dobrotiçin oolunu, vasal yapmış hem gagauzları eli altına almış hem koymuş onnarı izmet etsinnär osmannıların sultanına...

Açan başlanmışlar cenklär rusların hem osmannı türklerin arasında, Varna, Silistra, Rusçuk viliyatlarında hem Dobrucada 1734-1739 yıllarda hem 1768-1774 yıllarda, gagauzlar pek çok zor çekmişlär hem dä başlamışlar brakmaa eski erleri hem dä geçmää erleşmää Moldova içindä Besarabiyada, Bucak içindä, hem dä Rusiyada. İlk sefer çok yardım vermişlär gagauzlara Moldova boyarları - urumnar, greklär, fanariotlar, angıları vermişlär gagauzlara moşiyalarını, boş topraklarını işlemää hem dä mal otlandırmaa hem dä koyun gütmää hem orada erleşmää.

Moldova boyarlarından en şannı hem en ii yapıcı gagauzlar için boyarmuş Baluş (Balş), ani türk Divanında hem Moldova Divanında büyük zaabitmiş, çünkü onun varmış çok moşiyaları, kırları hem onun varmış läözümnü işçi için, çiftçi insan için, o Tunanın saa tarafından geçirmiş iki bölük gagauz Moldovaya, Basarabiyaya, Lapuşna viliyatına hem burada Baluşun moşiyalarında gagauzlar (1770 yılda) yapmışlar,

düzmüslär 2 koloniya, 2 küti: Çadır hem Orak, neredä yapmışlar 2 klisä. Baluş (Balş) geçirmiş birkaç bölmä gagauz başka moşiyalarına Siret boyunda. Burada gagauzlar durmuşlar, işlemişlär, yaşamışlar yakın 50 yıl. Ama açan Bucaktan çıkmışlar tatarlar, ozaman çadırlı gagauzlar çıkmış Baluşun Çadırından hem dä erleşmişlär 1818 yılda Bucakta, neredä düzmüslär bir eni koloniya - Çadır-Lunga. Orak gagauzları 1820 yılda brakmışlar Orak moşiyasını hem dä geçmişlär Bucaa hem dä düzmüslär bir eni koloniya Avdarma, neredä şindi dä yaşêrlar. Açan gagauzlar çıkmışlar eski Çadırdan hem Oraktan, onnarın erinä erleşmişlär moldovannar. Baluş gibi yaparmış başka boyarlar da hem dä moşiyalarına Tuna boyunda kabul edärmişlär gagauzları erleşmää yaşamaa. Kär tatarların bilä beyleri hem boyarları veri(r)mişlär gagauzlara moşiyalarını işlemää, zerä gagauzlar ii, dooru iş yaparmış hem dä ii dijma ödärmişlär boyarlara. Gagauzlar 1804 yiladak daalı duru(r)muşlar Moldova içindä, Dobruca içindä hem başka erlerdä, ama açan ruslar almışlar Basarabiyayı, hem tatarlar başlamışlar çıkmaa Bucaktan hem dä geçmää Krıma hem Türk memleketlerinä, hem açan Rus padişahı vermiş izin, ki tatarların erinä kabul etsinnär cümlä hristiyanları: rusları, bulgarları, gagauzları, ozaman Moldovadan, Dobrucadan hem başka erlerdän gagauzlar başlamışlar erleşmää Bucakta. 1809 yılda gagauzlar düzmüslär ikinci koloniyayı Kobey (Kubey), 1811 yılda gagauzlar düzmüslär 8 koloniya: Komrat, Kurci, Çeşmeköy, Etuliya, Karakurt, Eski-Troyan, Beşgöz hem Kongaz.

1812 yıl - 5 koloniya: Dezgincä, Kazayakliya, Baurci, Tatar-Kopçak hem Volkanëşti.

1814 yıl - 3 koloniya: Beşalma, Bolboka hem Taşbunar.

1818 yıl - 3 koloniya: Çadır-Lunga, Kiriet, Eniköy.

1820 yıl - 4 koloniya: Avdarma, Coltay, Tomay hem Haydar.

1821 yıl - 2 koloniya Satılık-Hacı (Aleksandrovka) hem Dimitrovka.

1830 yılı - 2 koloniya: Başköy hem Bulgariyka.

Gagauzlar kabul etmişlər toprak bolluklan - herbir çorbacıya verilmiş 50 desetina toprak. Koloniyalar kabul etmişlər toprak:

Kurci - 6000 desetina,

Ceşmeköy - 8164,

Etuliya - 3810,

Karakurt - 9120,

Eski-Troyan - 7000,

Çadır-Lunga - 7880,

Kiriyet-Lunga - 5100,

Eniköy - 6840,

Beşgöz - 4800,

Kongaz - 6540,

Beşalma - 6960,

Bolboka - 5760,

Taşbunar - 8260,

Başköy - 8130,

Komrat - 20100,

Çok-Maydan - 6720,

Dezgincä - 9120,

Kazayakliya - 8702,

Baurçi - 6420,

Tatar-Kopçak - 7681,

Volkanesti - 11994,

Satılık-Hacı - 5100,

Dimitrovka - 6661,

Tabak - 4000,

Avdarma - 5700,

Coltay - 3060,

Haydar - 4400,

Tomay - 7290,

Bulgariyka - 4600.

Baştan erleşmiş 5000 familiya. Cannarın sayısı etişirmiş 40.000 cana. Gagauzlar, koloniyalarında erleştiynän, başlamışlar ii ev düzmää, baa koymaa, fidan emiş için dikmää hem da daa dikmää boş erlerdä, çukurlarda. En ii daa plantațiya dikmiş Komratta İordan Koyçu, dikmiş 100.000 daa fidanı. Gagauzlar herbir koloniyayı donattılar gözäl kliseylän. Koloniyalar büüdü, hem şindi Basarabiyada yaşêêr yakın üz bin gagauz. Evelki gagauzlar gösterdilär kendilerini ii işçi, ii çiftçi, ii baacı, ii çorbacı.

Evelki gagauzlar için yazıcılar yazêrlar, ki gagauzlar reli-giyalıklı, diyanetli, ii dinni insan. Gagauzların adetleri gözäl:

1) onnar severlär gitmää İerusalimä Hacılaa hem hacı olmaa;

2) severlär Afona-Aynoroza gitmää hem da başka manastırları dolaşmaa Allaha dua etmäk için;

3) gagauzlar severlär (hertürlü iş için) kurban yapmaa – hem jertva getirmää, yapmaa anaların–bobaların cannarı için: punar, köprü, çöşmä, baaşlamaa fukaaralara, üüsüzlerä mal eni çorbacılık için hem yapmaa hertürlü iilik, göstermää hererdä kardaşlık, ii üreklik. Gagauzlar hakikat uz insan, dooruluklu insan, hererdä gezer dooruluklan, uzluklan, çalışkan, fikirli, namuzlu, verdii lafını, verdii sözünü tutêr, iilikçi, uslu, raatlı insan, duygulu, ii neetli, musaafirci, yolcuları kabul eder hem konuklêêr hısınlarını gibi, diil tamah, saburluklu, dayanmaklı, vakıdında ödeer dejmalarını, borçlarını hem da vakıdında getirer ödünç alınmış paraları hem da hertürlü takımnarı. Gagauzlar eminneri basmêêr, Allahtan korkan insandır, kliseyâ giderlär her pazar karılarınınan hem uşaklarınnan, her sabah-avşam Allaha dua ederlär, herbir iş başlêêrlar duaylan. Genç gagauzlar çok ikram yapêrlar bobalarına, analarına, dädularına hem herbir ihtära.

Gagauzlar ayık, ayıklı insannar, rakı içmeerlär hiç, şarabı içerlär katışık suylan, karılar hem uşaklar şarap erinä içerlär

boza (içki, yapılı papşoy unundan). Biredä kavga olursa, o saat ihtärlar popazlan barabar hem dä primarlan barabar barışmak hem sıra yapêrlar. Evelki gagauzlar pek ii sıralı insanmış, onuştan gagauzları yaşamaa hem işlemää imdatlan kabul edärmış bulgarlar, urumnar, greklär, moldovannar, ruslar, osmannı türklär hem kâr tatarlar bilä. İi dinniymişlär evelki gagauzlar, ama şindiki gagauzlar başlamışlar bozulmaa, Allahı unutmaa, sarfoşluk yapmaa, dini brakmaa, baptistlerä hem başka dinsizlerä geçmää hem kayıboluşa, kıs-metsizlää etişmää...

Onuştan, ki evelki gagauzlar ii hristiyanmış, haliz ii dinni ortodoks hristiyanmış, hiç atılmazmış ortodoks religiyadan hem geçmämış başka religiyaya, satmazmış canını, yaşarmış uzluklan, dooruluklan - cümlä halklar onnarı sevärmış, onnara inan veri(r)miş, ikram yaparmış. İstoriya söleer, ki gagauzların hatırını bakarmış urumnar Vizantiyada, Greçiyada, bulgarlar Bulgariyada, moldovannar Moldovada, romınnar Romıniyada, ruslar Rusiyada hem Basarabiyada, kâr türklär - osmannı türklär çok inan, çok hatır veri(r)mişlär hakikat gagauzlara. Pek fäna yapêrlar şindiki gagauzlar (gençlär), ani atilêrlar dooru dindän ortodoks religiyadan hem dä yapilêrlar baptist, adventist hem başka türlü sektant, allahsız komunist, zerä onnar bu kötülüklän, bu fänalıklan utandırêrlar cümlä gagauzları hem dä götürerlär onnarı kısmetsizlää, zorluklara, belalara hem dä kayıboluşa. İhtiza läözım, ki cümlä gagauzlar korunsunnar baptistlerdän, adventistlerdän, komunistlerdän, hertürlü sektantlardan hem dinsizlerdän, olsunnar haliz hristiyan bobaları gibi, ataları gibi evelki gagauzlar gibi, ki hererdä hatır bulsunnar. Evelki gagauzlar vermişlär emin, ki dayma olaceklar ortodoks hristiyan. Şindiki gagauzlar olmaz bassınnar boba emini hem olmaz olsunnar sektant.

ANGI ZAABİTLÄR YAPMIŞLAR GAGAUZLARA ÇOK İİLİK HEM VERMİŞLÄR ONNARA ÇOK YARDIM BESARABİYADA

En iilikli hem faydalı zaabit gagauzlar için Moldovanni Basarabiyadaymış Divan boyarı Baluş (Balş), ani taa 1770 başlamış kabul etmää gagauzları moşiyalarına hem dä yardım etmää onnara yapsınnar en ilkinki gagauz küülerini Çadır hem Orak Lapuşna sancaanda, neredä gagauzlar yaşamışlar 1770 yıldan 1819 yiladak, açan gagauzlar buradan geçmişlär Bucaa hem dä orada düzmüşlär eni koloniyaları Çadır-Lungayı hem Avdarmayı. Çadırlı gagauzlar hem avdarmalı gagauzlar şindi dä annadêrlar iiliklän hem dä şükür ederlär zaabitä Baluşa onun iilikleri için. Sözüyet söleer, ki Baluşun başka moşiyalarında da yaşarmışlar gagauzlar – Siret sularının boyunda, neredä onnar Baluştan kabul edärmişlär hertürlü yardım.

Açan türklerin arasında hem rusların arasında büyük cenk bitti hem dä mayın 12 yılın 1812 Bukureştä düzüldü barışmak hem dä türk sultanı Selim verdi rus padişahına, Rusiyaya, Basarabiyayı, – ozaman rus padişahı İisözlü Aleksandr I çıkardı Basarabiyadan tatarları hem dä verdi izin, ki tatarların erinä Bucakta erleşsinnär cümlä hristiyanlar, ani isteerlär çıkmaa türk memleketindän, eki dä çıkmışlar oradan vakıtlar hem dä isteerlär koloniya yapmaa Rusiyada, kolonist olmaa.

Açan Basarabiya, Bucak, açılmış kolonistlär için, ozaman bulgarlar, gagauzlar hem dä başka insannar başlamışlar erleşmää Bucakta. Ama ki erleşmäk olsun ii, hem dä kolonistlerin arasında olsun sıra, distiplina hem raatlık, hem ii yaşamak, uzlaşmak, padişah İisözlü Aleksandr I düzdü, kurdu Basarabiyada bir eni Zaabitlik (Administraţiya Colonială) kolonistlär için hem dä kolonistlerä koydu

komandant, baş zaabiti gubernatoru general-leytenant İvan Nikitiç İnzovu hem dâ ona verdi yardımcı Koloniya bakıcılarını, popeçitelleri, ki onnar barabar düzsünnär kolonistlerin cümlä işlerini. İnzov kolonistlerin zaabitliini kabul ettiynän, çünkü o generalmiş hem ki küçüklüktän askerlik yapmış, üürenmiş asker disziplinasını, alışmış hererdä sıra yapmaa, dikmiş, kurmuş ii disziplina, ii sıra, ii tabeet cümlä koloniyaların içindä hem herkerä deyärmış bulgarlara, gagauzlara hem dâ başka kolonistlerä: «Be, adamnar, Padişah sizi çıkardı türklerin eli altından, zorlardan, belalardan, herbir çorbacıya bedava, parasız verdi ellışär desetina toprak, verdi yardım mallan, materiallan, paraylan ev yapmaa, kurtardı rekrutluktan, hertürlü vergilerdän, dooruluksuzluktan, baaşladı zizä dooruluk hem herbir zanaat yapmaa bütün Rusiyanın içindä, alış-veriş yapmaa, üürenmäk kabul etmää; sizdän Padişah isteer seslemäk, olasınız ii hristiyan, ii memleketçi, ii işçi, ii zanaatçı, ayık insan, uslu, sesleyici, barışmaklı, hatırlı, dooruluklu, bakasınız disziplinayı, ii sıraları, tutasınız ii adetleri, - korunasınız sarfoşluktan, hırsızlıktan, haydutluktan, haylazlıktan hem hertürlü, fänalıktan, ozaman Padişah sevinecek hem dâ sizä taa zeedä baaşış verecek. Ama eer siz, kolonistlär, yaparsanız hırsızlık, haydutluk, kavga, düüş, çekiş, ölüm kannık hem başka fänalık, ozaman kabaatlı adamnar o saat kabul edeceklär azap, zeet, zaamet, asker zakonunnan, askercä... Bana Padişah verdi kuvet azaplayım fäna kolonistleri uzatmaklan koloniyadan, Bucaktan, Besarabiyadan hem dâ yollamaa onnarı granižadän dışarı, eki dâ Siberiyaya, neredän hiç bir vakıt olmaz gelsin geeri evä... Onuştan bakın, sesleyin islää zaabitleri, ihtärları, zakonnarı tamannayın; olun islää hristiyan, dooru insan.

Kolonistlerin Baş Komandantı general İnzov pek relijiyalıklı, ii dinni, ii neetli adammiş hem herkerä savaşırmış

kolonistleri dâ yapmaa religiyalıklı, ii dinni insan, ki onnar ii tutsunnar yortuları, oruçları, pazarlar günü gezsinnär klise-lerä, her gün yalvarsinnar Allaha. Ştä ne söleer sözüyet İnzov için, - ne yapmış o, ki kaldırsın dey gagauzların religiyalıklı-ını. Razgelmiş, ki general İnzov gelmiş gagauz koloniyasına Bolbokaya pazar günü hem dâ adetinä görä gitmiş kliseyä, hem dâ pek şaşmış, açan görmüş kliseyı boş, insansız. Slujba bittiktän sora İnzov general sormuş popaza, neçin gagauzlar gelmeerlär kliseyä. Popaz cuvap vermiş, demiş: Bolboka gagauzları geldilär Tunanın öbür kenarından bir küüdän, neredä başıbozuklar çoktan yakmışlar gagauzların klisesini hem dâ onnar vazgeçmişlär kliseyä gezmää hem burada da pazarlar günü giderlär kasabalara Bolgrada, Reniyä ekin satmaa, balik tutmaa. Bunnarı işittiktän sora İnzov çarmış primarı hem dâ sormuş, neçin gagauzlar gezmeerlär kliseyä pazarlar günü. Primar cuvap verip demiş: «General koman-dant Efendi, Bolboka gagauzları deerlär: yok läüzımnık biz, işçilär, gezelim kliseyä, zerä bizim için gezer kliseyä bizim popazımız hem dâ o bizim için dua eder, yalvarêr Allaha».

Bunnarı işittiktän sora İnzov pek şaşmış hem dâ büyük zaabit gibi, neet koymuş üüretsin gagauzları kliseyä gezmää. Açan İnzov general gelmiş Kişnofa, çarmış asker başını, bir religiyalıklı polkovnii, hem ona demiş: «Bolboka gagauzları bilmeerlär gezmää kliseyä, al bir polk asker hem dâ ko ofițerlär hem dâ soldatlar üüretsinnär gagauzları kliseyä gezmää pazarlar günü hem dâ Allaha yalvarmaa. Yap bu işi fikirli, ölä, ki gagauzlar hiç annamasınnar, ki bän sizi yolladım, ama ki askerlär rekognostirovka, manevra yapêrlar Tuna semtlerindä».

Bir sabah, açan Bolboka gagauzları uyanmışlar, şaşmışlar, açan Bolboka içinä girmişlär soldatlar, askerlär muzıkaylan hem konak erleşmişlär küü içindä ölä, ki herbir evdä duruş, durmak bulmuş birkaç soldat. Her gün soldatlar yaparmış üüren-

mäk, rekognostirovka, manevra, ama açan gelirmiş pazar günü, eki dä bir yortu, soldatlar çin sabaa başlarmuşlar yıkanmaa, rubalarını paklamaa, çizmelerini vaksalamaa, yaalamaa, - kliseyâ hazırlanmaa. Çan çektiiktän sora hem dä ev çorbacısına, hem dä onun karısına demää: «İi çorbacı, ii hozäyka, işitmeer misiniz, ki çan çekiler, çan bizi kliseyâ çaarêr, Allaha dua etmäâ. Çorbacıların kimisi, utandırmasın dey kendilerini, başlarmış hazırlanmaa kliseyâ hem dä soldatlarla kliseyâ gitmäâ. Ama çorbacıların kimisi deerlärmiş soldatlara: «Bizim vakıdımız yok kliseyâ gitmäâ, işimiz var, bizim için popaz dua eder klisedä, yok läâzımnık biz gidelim kliseyâ».

Bölä çorbacılarla soldatlar deyärmiş: «İi çorbacı, ii hristiyan bölä lafetmäz, religiya zakonu söleer, ki herbir hakikat hristiyan pazar günü läâzım gitsin kliseyâ, ama o kendi gidämäzsä, läâzım yollasın kliseyâ karısını, uşaklarını. Klisä zakonu yazêr, ki pazar günü hem yortu günü herbir evdän, herbir familiyadan makar bir can gitsin, gelsin kliseyâ hem dä dua etsin Allaha hısımnarı için. Bu lafları işittiktän sora çorbacılar, ani gidämäzmişlär kliseyâ kendileri, yollarmuşlar kliseyâ karısını, eki dä uşaklarını. Soldatlar deerlärmiş gagauzlara: «Siz ölä kısmetliysiniz, kabul etmişiniz ellişär (50) desetina toprak, yardım padişahdan, siz läâzım her gün Allaha dua edäsiniz hem şükür edäsiniz, ki ölä ii, bollukta yaşêersımız». Gagauzlar bu lafları işidip hem görüp, nicä soldatlar avşam-sabah Allaha dua edärlär, nicä pazarlar günü kliseyâ gidärmişlär, orada okurmuşlar, çalarmuşlar klisä türkülerini, pek çok şaşarmuşlar hem deerlärmiş: «Bey, rus askerleri pek religiyalıklı, ii inannı, dualıklı insan, ya biz dä alalım onlardan örnek». Gagauzlar pek çok şaşarmuşlar, açan çin sabah hem avşamneyn askerli düdük çaldıktan sora, darabana urduktan sora cümlä soldatlar toplanarmuşlar klisä auluna hem dä burada dua edärmişlär Allaha barabar, hem dä onların gözäl çalgıları işidilirmiş bütün kütü içindä.

Pazarlar günü cümlä soldatlar toplanarmış polkovniin auluna hem dä oradan ofițerlärlän barabar, asker sırasına görä, bütin batalyonnan muzıkaylan gidärmişlär kliseyä, neredä okurmuşlar hem klisä çalgılarını çalırmuşlar diil sade soldatlar, ama ofițerlär dä. Slujba bittiktän sora soldatlar genä çağıylan hem muzıkaylan, asker sırasına görä, klisedän gidärmişlär polkovniin konaana. Bolboka gagauzları, onnarın karıları, uşakları çıkarmış siiretmää, paradı görmää, asker muzıkasını seslemää hem asker çalgılarını işitmää, hem çok şaşarmış hepsi hem dä soldatlardan alarmışlar örnek kliseyä gezmää hem Allaha dua etmää ölä, ki klisä herkerä dolurmuş gagauz insannarınnan. Birkaç afta askêrlär durmuşlar Bolbokada hem dä vermişlär gagauzlara lektiya, örnek, üürenmäk kliseyä gezmää.

Açan polkovnik görmüş, ki Bolboka gagauzları üürenmişlär kliseyä gezmää, geçirmiş askerlini başka gagauz hem bulgar koloniyalarına, ki onnarı da muzıkaylan üüretsinnär kliseyä gezmää... Gagauzlar hem bulgarlar sora annamışlar, ki İnzov general butürlü asker muzıkasınnan üüreder onnarı kliseyä gezmää her pazar, hem dä deerlärmış biri-birinä: «Hay, be kardaşlar, kendimizdän gidelim, gezelim kliseyä pazarlar günü, beklämeyelim, ki İnzov general yollasın bizä askerleri hem asker muzıkasını akıl üüretmää... Bey, beklämeyin muzıkayı». Eski vakıtlarda soldatlar, askerlär, ofițerlär hem kâr da generallar cenk vakıtlarında gösteri(r)dilär insana çok gözäl örnek religiyalık için.

Kâr feldmarşal generalisim Suvorov, ani İzmail kalesini aldı türklerdän, ölä religiyalıklı generalmiş, ki klisä çannarını çekärmış kliselerdä, okurmuş klisedä apostol hem soldatlarlan çalarmış klisä çalgıları. Bu haliz ii hristiyannardan, askerlerdän gagauzlar da üürenmiş olmaa religiyalıklı, ii dinni, duacılıklı. General İnzov çok iilik yapmış gagauzlara

hem d  c ml  kolonistler , bir boba gibi, hert rl  yardım vermiş onnara kendisi d  hem onun yardımcıları koloniya bakıcıları, popeçitelleri. Zaabit general İnzov yollamış herbir koloniyaya haliz instruktıya, yazı, nic  kolonistl r l  zımmıŐ yaŐasınnar, ne yapsınnar, ned n korunsınnar.

1. İlkinki koloniyaların bakıcısıymıŐ, popeçitel mayor *Mal vinskiy*, ani kolonistl r i in izmet etmiş, zaabitlik etmiş 7 yıl (1820-1826-dak).

2. Sora popeçitel Nasaat  *Kornilovi * 1826-1832 hem

3. *Merder*, ani zaabitlik etmiŐl z 7 yıl (1826-1832).

4. Hem d  *Mihail Grigoryevi  Butkov*, ani zaabitlik etmiş koloniyalarda noyabrinin 30, yıl 1832 – noyabrinin 23, yıl 1844 (12 yıl).

Bu zaabitl r, bu popeçitell r pek  ok  alıŐmıŐlar, iŐle-miŐl r gagauzların, bulgarların hem c ml  kolonistlerin ii hali i in, bereketleri i in, faydaları i in, saalı i in, devletleri i in hem hert r  iilikleri i in  l , ki koloniyalar olmuşlar en g z l, en Şannı, hen  alıŐıklı hem en zengin k l l r b t n Basarabiyadan, ki c ml  ge enn r Şaşarmış onnara hem d  kolonistler  hem da onnarın yaŐamalarına, sıralarına. Bu zaabitl r, bir boba gibi, herbir ii iŐ    redirmiŐl r kolonistleri, hem gagauzları, hem d  ge  -g nd z  alıŐırmıŐlar onnarın iilii i in hem faydaları i in.

Onnar kolonistler  toprak kes rmiŐ, k   eri ayırı(r)mış, veri(r)mış fidan baŐŐa hem daa dikm  , baa  ıbıklarını, baa dikm  , hert rl  toom ekm k i in, material k   yapmaa, evleri, aulları, yapmaa plan veri(r)mış, para  d n  veri(r)mış hem her ii sıraları yaparlarmıŐ hem d  daavalarını kes rmiŐ.

C ml  zaabitlerin i ind n hepsind n taa zeed , taa faydalı iŐlemiŐ popeçitel Mihail Butkov. Onun ii, faydalı iŐleri i in yazıcılar V.E. Aprilov hem A. Skalkovskiyy yazmışlar b t n kiyatlar hem g stererl r, nic  o d z rmiŐ koloniyaları;

yaparmış hertürlü ii sıra, yardım edärmış herbir koloniyada yapmaa klisä, škola, magazin ekin için, ki bulunsun iinti kıtlık vakıtlarında. O çok çalışmış yapmaa birkaç anmak kullesi (pamätnik).

Onuştan bulgarlar, gagauzlar hem başka kolonistlar yaparmışlar Butkova çok hatır, şükür edärmışlar ona onun ilikleri için hem dä, açan o bitirmış Bolgradta yapmaa soboru - anmak kliseyi - getirmişlar Butkova bir şükürlü adres aprilin 8 yılın 1839. Ştä onun yazısı: «Şükür etmäk adresi Koloniyaların Komandantına Mihail Grigoryeviç Butkova, Basarabiya koloniyaların büyüklerindän, deputatlarından».

Artık altı yıl zaabitlik edersin bulgar (hem gagauz) koloniyaların üstünä, hem biz gördük hem göreriz, ki Canabiniz cümlä izinnerinizlän, işlerinizlän gösterersiniz her gün düşünmäk, mukayetlik hem çalışmak, ki bereketleyäsin bizim yaşamamızı, ii kurasın bizim ömürümüzü, verersin bizä nasaat hem örnek, nicä kaldıralım, islää yapalım hoşlayalım çiftçilii, baacılı, başçıvancılı, hertürlü zanaatı, herbir işi, herbir çorbacılı, hem biz dä göreriz, nekadar fayda hem kâr bulêrız: bizim kazanmamız, gelirimiz çok kat büüdü, bizim vergilerimiz hem harçlarımız küçüldü, azlandı. Canabiniz hererdä yapêrsınız ekonomiya, bizi dä üüredersiniz yapmaa ekonomiya - ii hesaplık. Canabinizin yardımınızlan herbir koloniyada yapıldı kıtlıktan kurtulmaa dey sakınmak magazinneri, ekin tutmaa zor vakıtlar, kıtlık vakıtları için... Canabinizin çalışmaklınnan Bolgradta yapıldı pek gözäl klisä sobor hem başka koloniyalarda yapıldı hem yapılerlar kliseler hem şkolalar. Canabiniz bizi herkerä kabul edärdiniz bir boba gibi, seslêrdiniz bizim laflarımızı, yalvarmaklarımızı dayanmaklan, saburlu, fikir hem nasaat veri(r)diniz hem hertürlü yardım, arkalık bizim zorlarımızda, belalarımızda... hem daavalarımızı da kesärdiniz dooruluklan hem tez.

Onuştan biz, koloniya k ulerin beyleri, ihtrları hem deputatları, Canabinizin bl ii bobalı zaametlerini hem yardım-narınızı bizim faydalarımız iin, bizim izmetlerimiz iin, bizim bereketimiz iin grd ktn sora bulduk lzımlık bizim adımızdan hem d cml kolonistlerin adından getirelim Canabiniz, bizim ii rekli Zaabitimiz, bu adresi hem Őukr etmemizi ii hem faydalı zaabitliiniz iin, hem teklif ederiz kabul edsiniz bu Őukrl adresi, ama biz hem bizim evlat-larımız dayma anacez Canabinizi bir ii rekli hem Şannı zaabi-timizi gibi».

Bu adresin altında yazılmışlar (89) seksn dokuz kolo-niyaların primarları, beyleri, ihtrları hem deputatları.

Bu adrestn hem d yukarda olan yazılardan aık gr-ner, nekadar iilik, zaamet, alışmak koymuşlar koloniya zaabitleri bulgar, gagauz koloniyaları iin hem kolonistlerin hayırı iin, faydaları iin, ii bereketi iin. Bu zaabidlr dz-muşlar koloniyaları pek ii, yapmışlar ii sıra, ii diştiplina, ii zakonnuk, ki cml kolonistler yaşarmışlar ii, raat, korkusuz, uslu, dooruluklu, zer o zaabitlerin vakitlerinde kolonistlerin arasında hi bulunmazmış ne hırsız, ne haydut, ne dinsiz, ne d sarfoş, ne d fnalıklı insan, hem olurmuş gec-gndz evlerin kapuları aık olsunnar... Koloniya zaabitlerin başı general İnzov yaşarmış Kişnofta hem Odest, ama popeitellr yaşarmış bulgarların hem gagauzların arasında onnara yakın Bolgradta, Kobeyd, Komratta, ki her vakıt baksınnar koloniyaların işlerini hem kolonistlerin zanaatlarını, yaşa-masını. En sonku popeitelmış İvan Stepanovi İvanov, ani ok alışmış komratlı gagauzlar iin, amış Komratta gagauz-ların uşakları iin gimnaziya.

ANMAK YAPILAR-MONUMENTLÄR

Bulgarlar hem gagauzlar, ki anılsın dey onnarın gelmesi Balkan tarafından Tunanın bu tarafına Bucaa, Bolgradta kaldırmışlar, yapmışlar bir şannı sobor, ki o olsun anmak yapısı, ki ona bakannar aklına getirsinnär, nicä bulgarlar hem gagauzlar gelmişlär Bucaa türk memleketindän hem da burada erleşmişlär. Kolonistlär, ki ansınnar dey onnarın ilk zaabitini general İnzovu, hep Bolgradta yapmışlar Ay Mitrofanın adına bir klisä hem onun içindä gömmüşlär İnzovu, açan o ölmüş. Onun mezarı üstündä koyulmuş mramordan anmak taşı hem yazılmış ştä ne yazı:

«Burada raatlanêr Allahın İzmetkärın generalın İoan Nikitiçin İnzovun tozu, ani kolonistlerin Baş zaabitiymiş».

Duumuş ay dekabrinin 23 yıl 1777, ölmüş mayın 27 yıl 1845.

Kim bakêr bu kliseyâ hem İnzovun mezarına, aklına getirer İnzovun iiliklerini hem anêr onu hem deer: «Bu zaabit, bu general verdi bulgarlara, gagauzlara hem cümlä kolonistlerä eni ömür, eni yaşamak, eni memleket: Allah onu şannasın».

Hep Bolgradta bulunêr koloniya zaabitin Merderin mezarı, neredä kolonistlär koymuşlar bir anmak yapısı, anmak taşı.

Besarabiya kolonistleri, ki ansınnar dey rus padişahlarını, ani vermişlär onnara Bucak meralarını yaşamak için, 1828 yılda yapmışlar iki monument, iki anmak yapısı, iki obelisk:

1) birincisini (obelisk) Tuna boyunda Satnovun su köprülerin geçiklerindä, neredä padişah Nikolay I geçirmiş askerlerini Tunanın öbür tarafına;

2) ikinci obelisk yapılmış o erdä, neredä padişah Nikolay I Allaha dua ettiktän sora iisözlemiş askerlerini geçsinnär Tunayı. Padişah Aleksandr II 1872 yıl iyül ayında siiretmış gagauzları Bender sancaanda hem da beenmiş onnarın

yaşamasını, adetlerini hem tutumlarını hem işlerini.

Bunnarı şindiki gagauzlar da lääzım bilsinnär hem da ansınnar zaabitleri, ani çok ilik yapmışlar evelki gagauzlara, şindikilerin atalarına, hem da şindiki gagauzlar da çalışsınnar olmaa evelki gagauzlar gibi religiyalıklı, dooru inannı, uslu, ayık, fikirli, çalışkan insan, ki hepsi desinnär, ki gagauzlar dooruluklu, ii uzluklu insandır.

GAGAUZLARIN AARİFLENMESİ, ÜÜRENMESİ, OKUMALARI, LİTERATURALARI HEM KULTURASI

Evelki vakıtlarda, açan gagauzlar yaşarmışlar Vizantiya (urum-grek) memleketindä, onnar kullanarmışlar urum-grek kitaplarını hem yazılarını hem da uşaklarını üüredirmişlär urumca urum şkolalarında. Gagauzlar, ani yaşarmışlar bulgarların arasında, kullanarmışlar bulgar kitaplarını hem bulgar slavon yazılarını hem da uşaklarını üüredirmişlär bulgar şkolalarında bulgarca. Gagauzlar, ani yaşarmışlar Moldovada, kullanarmışlar moldovan kitaplarını hem da uşaklarını üüredirmişlär moldovanca moldovan şkolalarında. Gagauzlar, ani yaşarmışlar Rusiyada hem Basarabiyada, 1918 yıladak kullanarmışlar rus kitaplarını hem rus yazısını, hem da uşaklarını üüredirmişlär rusça rus şkolalarında. Şindi Romaniyada onnar kullanêrlar romın kitaplarını hem romın yazılarını, hem da uşaklarını üüredirlär romınca romın şkolalarında... Haliz gagauz yazısı, gagauz kiyadı bulunmêêr gagauzlarda - onuştan onnar kullanarmışlar o memleketin yazılarını hem kiyatlarını, neredä yaşarmışlar, onuştan gagauzların yazılı literaturası yok, ama var sade aazdan sölemä literaturası. Gagauzlar aazdan-aaza sölärmışlär türkülerini, masallarını, maanelerini, işittiklerini, gördüklerini, türlü istoriyaları hem da sözüyet çekärmış bir gagauz soyundan başka soyuna. Rusiyada hem Besarabiyada gagauz dilindä hiç kiyat bilä bulunmazmış 1907 yıladak. 1904 yılda üüredici-profesor protoierey Mihail Çakir geçirdi gagauz dilinä duaları, Evangeliyayı hem başka faydalı kiyatları, hem da teklif etti Arhiepiskopa Vladimirä hem zaabitlerä, ki onnar yalvarsınnar Ay Sinoda, ki verilsin izin tiparlamaa faydalı

kiyat (kitap) gagauz dilindä. Ayozlu Sinod 1907 yılda verdi izin tiparlamaa yaprak hem kiyat gagauz dilindä, gagauzça slavon bukvalarınnan hem da rus bukvalarınnan. 1907 yılda İsus Hristozun Duuma Kardaşlı Kişinoftan başladı tiparlamaa gagauzça fayfalı religiyalı, diyanetli yaprakları gagauzça hem dua kitabını rus bukvalarınnan.

1909 hem 1910 yılda tiparlandı:

Ay Evangeliya slavän bukvalarınnan;

1911 yılda tiparlandı:

a) Allahlı Liturgiya rus bukvalarınnan;

b) Eski Baalantının Ayozlu İstoriyası;

1912 yılda tiparlandı:

a) Saatlar hem psaltirin psalomnarı;

b) Eni Baalantının Ayozlu İstoriyası;

c) Klisä istoriyası kısıdan;

d) Akafist hem moleben Cümlädänayoz, Allahu-

duudurana (Panaiyaya).

Bu kitaplari gördü hem beendi Moskova Mitropolit Makariy, ani 40 yıl misionarlık etti türklerin hem tatarların senselelerin arasında hem da buldu, ki ii geçirilmişler gagauz dilinä. Simferopoldan Simferopol tatar hem türk şkolaların inspektoru gagauz Haralampiy A. Monastırlı, ani büyük lingvist olup, ii biler cümlä türk hem tatar dillerini, ştä ne yazêr bu gagauz kitaplari için, ani tiparlanmışlar Besarabiyada: «Gagauz kitaplari talmaçlanmış islää, gözäl, zerä yazılmış haliz gagauzça, haliz o dildä, nicä lafederlär gagauzlar. Kitaplari läözüm geçirmää o dilä, nicä lafederlär gagauzlar. Ne büyük kismet hem şennik, hem sevinmäk verilmiş gagauzlara, ki onnar da kabul etmişler Allahın sözlerini ana-boba dilindä. Talmaçlamak Allahın sözlerini gagauz dilinä benzeer Kiril-Mefodiyanın işlerinä, zaametlerinä. (Bak istoriyada). Çünkü uşaklar hem gençler 1919 yıldan beeri ürenerler

romın şkolalarında romın latin bukvalarınnan. 1932 yılda Ay Evangelıya tiparlandı hep gagauzça, ama latin-romın bukvalarınnan. Ştä ne yazêlar, netürlü yapraklar hem kitaplar tiparlandı gagauz dilindä. Onnar için yazıldı jurnalda «Luminătorul», açan yazıcı protoierey Mihail Çakir tamannadı 50 yıllık işlemesini popazlıkta hem uçitelliktä 1931 yılda. Adreslerin arasında getirildi adres gagauzlardan. Ştä ne yazılı onda: noyabrinin 8 yılın 1931 gagauzların delegatı Avdarma uçiteli Vladimir Kasım Orfelinatın Klisesindä liturgiya bittiktän sora okudu aşaadakı adresi gagauzların tarafından:

*«Pek dindarlı hem çok şanı boba ekonom-
stavrofor protoierey Mihail Mihailoviç!*

*Biz, gagauzlar, sade şindi birkaç gün geeri annadık gaze-
talardan, ki Canabiniz tamannadınız 50 yıl uçitellik hem
popazlık işlemesindä, apostolluk izmetindä, onuştan biz,
gagauzlar, geldik makar Arhangel Mihailin günündä Canabi-
nizin gününüzdä getirelim şükürlük getirmesini hem mutlulan-
dıralım Canabinizi gözäl hem faydalı hem çok iilikli işleriniz
için Ay klisenin hem şkolaların tarlalarında hem da insan-
narın aydınnıklamasında hem da onun ii doorutmasında 50
yıl işlemäk vakıtında. Faydalayalım biz bu günü, ani ölä şanı-
dır Canabiniz için, hem da gösterelim Canabinizä şükür
etmäk. Bütün ürektän, bütün kuvetlän şükür ederiz büük iilik
için, angısını gösterdiniz hem gösterersiniz gagauzlara aydın-
lık hem nasaat vermeklerdä, zerä 30 yıl verersiniz onnara
aydınnık hem nasaat.*

*Canabinizdän ileri, Canabinizädak gagauzlarda yoktu
hiç bir yazı, hiç bir kiyat gagauzça, gagauz dilindä. Canabiniz
bizim için, gagauzlar için, oldunuz ölä nurlu, nicä nurluymuş
Kiril hem Mefodiy slavän insannarı için. Canabiniz verdiniz
bizä Ay Evangelıyayı gagauz dilindä, angısını biz sesleeriz*

klisedä ana dilimizdä hem da okuyêrız onu evdä da.

Canabiniz verdiniz gagauzlara Ay liturgiyayı, saatları, akafistleri, molebenneri, Eski hem Eni Baalantının istoriyasını, klisä istoriyasının kısa kitabını hem başka faydalı yazıları gagauz dilindä. Şindi da, ihtärlik günnerindä, Canabiniz her ay yollêêrsınız gagauzlara misioner yapraklarını, ki onnarı aydınniklandırasınız dey ii nasaatlan.

Biz tatlılıkıan hem şükür etmäklärin okuyêrız bu çok faydalı yaprakları, ačan şindiki vakıt zeedelenmiş bizim religiyanızın duşmannarı. Şükür sana, boba (oteţ) Mihail, bin kerä şükür sana o çalışmaklı zaametlik için, angısını her gün yapêrsın gagauzlara aydınniklamaa dey. Yalvarêrız Ey (?) Allaha, ki O versin ödeyiş Canabinizä apostolluk için, versin saahk, ki çok yıl olasınız gagauzlara yol yıldızı, olasınız gagauz senselelerinä fener kulesi. Canabiniz hertürlü işlerdä gösterdiniz bizä ii örnek, onuştan biz gagauzların apostoluna, gagauzların nasaatçısına, buyurêrız çok yıl hem da teklif ederiz Canabinizä kabul edäsiniz bu adresi gagauzlardan bir şükür etmäknışanı gibi iilikleriniz için, angılarını yaptınız gagauzlara. Çok yıl ileri! Gagauzların deputatı uçitel Vladimir Kasım».

Gagauzlar gösterdilär kendilerini rus şkolalarında hem da romın şkolalarında, ki onnar talantlı, çalışkan insan, hem çoyu çıktı popaz, ofiţer (asker bey), injener, uçitel hem türlü zaabit hem ustalıkli işçi. Var umut, ki gagauzların kulturası gidecek islää.

GAGAUZLARIN ZANAATLARI

Açan gagauzlar gelmişlär Besarabiyaya, neredä ozaman varmuş çok boş mera, onnar taa çok zanaatlanarmışlar koyunuklan, çobannıklan, hergeleliklän, surlıklan, balıkçılıklan, ama açan toprak, meralar azalmış, başlamışlar taa çok zanaatlanmaa çiftçiliklän, başçıvancılıklan, baa dikmäklän, kuannıklan (arıcılıklan), bürüncüklüklän (ipek çıkarmaklan) hem bezirgännıklan. Gagauzların arasında var hertürlü ustalar, ama gagauzların baş zanaatı - çiftçilik. Onu yapêrlar gagauzlar ii, bütün meraları payederlär iki sıraya: bir sırada ekerlär booday, arpa, çavdar hem o türlü ekin; başka sırada ekerlär papşoy (kukuruza).

Ozaman tarlalar vererlär ii bereket. Gagauzlar taa çok beenerlär çiftçilii, neyi gösterer onnarın türküleri hem adetleri. Açan gagauzlarda duuêr uşak çocuk, onun göbeenä koyêrlar bir parça ekmek hem da keserlär bir parça göbek hem da koyêrlar onu puluk üstünä - ki o olsun ii, çalışkan çiftçi. Açan gagauzka sallangaçta sallêêr çocuunu, uşacını, çalêr ona: «Uyu-uyu, çocuum, da büyük olasın hem da tarlaya gidäsin, tätünä yardım edäsin».

Bu türkü gösterer, ki gagauzlar küçüktän uşakları çocukları üürederlär sevsinnär çiftçilii. Kızçaazlara anaları çalêrlar: «Uyu-uyu, kızım, da büyük olasın hem da mamuya bez dokuyasın, gölmek dikäsin, hem mamuya herbir iştä yardım veräsin...»

Var kız türküsi, kız oyunu, ani gösterer, ki kızlar gagauzkalar ayırêrlar güvää olsun çiftçi, başka zanaatlı delikannıları kabul etmeerlär. Kızlar oynêrlar bir oyun, ani deniler **domuz düünü**. İki kız oturêr yannaşık, tutup biribirini beldän, onnarın ardında oturêr üçüncü kız bir gelin gibi. Ştä gelerlär onnara başka iki kız, çalarak türkü hem türküyü

bitirdiktän sora deerlär oturan kızlara: «Sorun bizä, neçin geldic». Oturan kızlar deerlär: «Söleyin kendiniz, neçin geldiniz». Gelän kızlar çalêrlar: «Biz geldik karagöz kızınız için – verin onu bizä».

Oturan kızlar çalêrlar: «Ama sizin çocuunuzun zanaatı ne var?» Gelän kızlar çalêrlar: «Bizim çocuumuz domuz güder». Ozaman oturan kızlar başlêrlar gülmää hem kuumaa onnarı: «Hu-hu burdan dışarı!» Sora gelerlär başka dünür-cü(lär), angıları deerlär, ki onnarın kimisi sırtmaç, çoban, hergeleci – hem da çalgıylan göstererlär, ne islää yaşêrlar çobannar, sırtmaçlar, hergeleçilär, ama gelin kızın dünürçüleri kuuêrlar onnarı da, baarıp: «Ho-ho! Kaçın buradan!» Ama açan gelerlär düüncülär çiftçi çocuktan, ozaman onnarı kabul ederlär ikramnan, sevinmäklä. Bu oyun hem bu türkülär açık göstererlär, ki gagauzlar taa çok severlär çiftçili.

---

* Türkülär için, masallar, oyunlar için, adetlär için yazılacak başka maasuz istoriya – M. Ç.

İÇİNDEKİLÄR

Yazı üzü	4
Gagauzların başlantısı, aslı kökü, senselâ soyu	5
Gagauzların padişahlı	18
Neçin gagauzlara deerlär "gagauz", kim vermiş onnara butürlü ad hem neçin, hem nezaman?	21
Gagauzların erleşmesi Besarabiyada (Bucakta)	31
Angı zaabıtlär yapmışlar gagauzlara çok ilik hem vermişlär onnara çok yardım Besarabiyada	36
Anmak yapılar-monumentlär	44
Gagauzların aariflenmesi, üürenmesi, okumaları, literaturaları hem kulturası	46
Gagauzların zanaatları	50

Tipografia firmei „Elena-V.I.” S.R.L.
mun. Chişinău, str. Academiei, 3
tel./fax: 72-50-26

